

ALEVİLİKTE DEDELİK KURUMU VE MUSTAFA DEDE ÖRNEĞİ

The Institution of Dede and Example of Mustafa Dede

Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK*

Seher KONT ERDOĞAN**

ÖZET

Anadolu Aleviliğinde “İnsan-ı Kamil” öğretisi oldukça önemli olup, insanın bu dünyadaki temel sorularına cevap verme iddiasını taşımaktadır. Alevi-Bektaşî tasavvufunun gösterdiği en önemli nokta; Anadolu Aleviliğinde yüzyıllar içerisinde oluşturulmaya çalışılan mistisizmin, tarihi bir zenginlik olarak, anonim bir zeminde ve zaman zaman da anakronik olarak edebi, felsefî ve

---

* Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fak.Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi, ELAZIĞ

** Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, ELAZIĞ

müzikal araçlarla günümüze kadar ulaşmış olmasıdır.

Alevi kültürünün geçmişinde cönkler dışında ağırlıklı olarak yazlı geleneğin olmaması, Dedelik Kültü içerisinde edebi ve felsefi unsurların sözlü bir zeminde müzikal etmenlerle buluşmasını sağlamıştır. Adeta müzik, günümüzde, Alevi topluluklarında geçmişten önemli izler taşıyan kültürel bir fenomene dönüşmüştür.

Bu doğrultuda Alevi Bektaşî edebiyatında; Kaygusuz, Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet gibi isimler, önemli birer anonim kişilik haline dönüşmüşlerdir. Alevi toplulukları yüzyıllar öncesinden bu ozanların kimliklerini, Alevi öğretisine uygun olarak sözlü geleneğin dinamiği içerisinde günümüze kadar taşımışlardır. Bu açıdan ele alındığında, geleneksel Aleviliğin son temsilcilerinden Mustafa Dede'nin (Mustafa Erdoğan) Alevilik hakkındaki tesbit ve şiirlerini, sözlü geleneğin günümüze yansımaları olarak görmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Dede, Alevi Kültürü, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Mustafa Erdoğan

ABSTRACT

The doctrine of “İnsan-ı Kamil” is very important in Anatolia Alevism. It is claimed to respond to the fundamental questions of human beings in this world. The most important point demonstrated Alevi-Bektashi mysticism; Anatolian Alivism are trying to establish over the centuries, mysticism, as a wealth of history, as an anonymous on the ground and occasionally anachronistic literary, philosophical, and musical instruments that have survived.

Due to the lack of literary traditions in the history of the culture of Alevism except for Cönkkks, literary and philosophical elements in oral agents met with a musical background in the cult of Dede. It was like music, today, the Alevi community, which bears traces of the past has turned into a cultural phenomenon.

In this respect the Alevi Bektashi literature; Kaygusuz, Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet names like, become transformed into an important anonymous persons. The identity of the

bards centuries of Alevi communities, in accordance with the teachings of the Alevi in the dynamics of the oral tradition carried to the present day. This, in fact, the last representatives of traditional Alevism, Mustafa Dede (Mustafa Erdoğan) detection and poems about Alevism, the oral tradition should be seen as reflections of the present day.

Key Words: Dede, The Culture of Alevi, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Mustafa Erdoğan

Giriş

Anadolu Aleviliğinin günümüze kadar taşınmasında en önemli rollerden biri, Dedelik Kurumuna aittir. Dedelik makamı, eski Türk inançlarındaki ata kültürünün, özellikle Türklerin, İslamiyeti kitleler halinde kabul ettiği dönemlerde, eski inançlarının -İran etkisinin açıkça görüldüğü- tasavvufi bir ortak zeminde, İslamla harmanlanarak evrimleşmesi ile Alevi kültüründeki yerini almıştır¹.

Bu özelliğinden dolayı dini ve sosyal bir yapılanma olarak, Alevi inancında çok saygın bir konumu ifade etmiştir. **Dede kelimesini**, eski Türkler, bilgili, tecrübeli, halka yol gösteren ve bu özelliklerinden dolayı da toplum katında saygı gören kişileri ifade etmek için kullanmışlardır. Eski Türk inançları, Şeyh Ahmet Yesevi'nin öncülüğünde, evliya kültü çerçevesinde İslam ile heterodoks bir zeminde senkretik bir yapı oluşturarak, kolonizatör dervişler ve misyonerler sayesinde Anadolu topraklarına taşınmıştır².

Özellikle İslamiyetteki ilk siyasi çatışmalar halifelik merkezli olmakla beraber bu çatışmalarda Ali'nin tarafında olan insanların, Ali'nin ilk halife olması ve daha sonraki süreçlerde kendi soyundan gelen insanların bu görevi üstlenmeleri gerektiği doğrultusundaki iddiaları Hz.Muhammed'in ölmeden evvel Ali'yi kendi yerine vekil tayin ettiği ve halka yol gösterecek imamların ulu kimseler olmaları ve peygamberin soyundan gelmeleri gerektiği etrafında

¹ Ocak, A; Türkler, **Türkiye ve İslam**, İletişim Yayınları, İstanbul 2009 s.35

² Ocak, A; Türkler, **Türkiye ve İslam**, s.51

şekillenmiştir³.

Bu görüşü savunan kişilerin Emevi iktidarları döneminde çoğunlukla muhalafette kalmaları ve baskı görmeleri, İslamiyetin baskıcı unsurlarla yayıldığı Türk topraklarında, Emevi iktidarlarına muhalif kimliklerinden dolayı Türkler arasında sempati kazanmalarına neden olmuştur⁴. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, Alevilikteki dedelik kurumunun, muhaliflerin Emevi iktidarlarına karşı geliştirdikleri imamlık veya halifelik merkezli görüşlerinin, eski Türklerdeki dede- baba kültü ile bir sentez oluşturması sonucu ortaya çıktığı düşüncesindeyiz.

Bugün ocakazade dedelerin peygamber soyundan geldiklerini iddia etmelerinin en önemli nedenin bu durumdan kaynaklandığı göz önünde bulundurulabilir. **Seyyitlik kavramı** ise, Alevilerde, dedelerin peygamber soyundan geldiklerini ifade etmek için kullanılmıştır⁵. Aynı zamanda seyyitlik kavramı, dedeler için bir dizi ahlaki ve tasavvufi erdem anlayışının niteliğini ifade etmek için de kullanılmıştır. Bu anlayışa göre **Seyyit Dedeler**, dört kapı kırk makamın gizli ve mistik bilgisine sahip olmalı, on iki erkân, on yedi kemerbest, üç sünnet ve yedi farzı iyi bilmelidirler. Şeriatta şeri atmalı, tarikata göre yaşamalı, marifetten ayrılmamalı, taliplerine yol göstermeli ve sürekli hakikatı aramalıdır. Bu inanç karakteristiği içerisinde olan Kızılbaş Aleviler, Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle Safevi tehlikesinden kaynaklanan ideolojik bir bakış açısından dolayı, Yavuz Selim'den itibaren merkezîyetçi bir yapı kazanmaya başladığı dönemlerde, merkezin siyasi, dini ve ekonomik baskılarından kaçmak için kırsallarda yaşamayı tercih etmişler ve toplumsal yapılarını ve inanışlarını kapalı kültürler içerisinde cumhuriyete kadar taşımasını bilmişlerdir⁶.

Bu çalışmada Alevliğin tarihi gelişimine kısaca değinilerek, Alevi Bektaşî tasavvufunun ve inancının özgün noktaları ve karakteristik özellikleri, Pir Sultan Abdal şiirlerinden örneklerle açıklanmaya çalışılmış, **Erzincan Büyükkadağan** köyünde ikâmet eden **Mustafa Erdoğan Dede** ile yapılan görüşmeler özelden ele alıp, Alevilikteki dedelik kurumunun genel işleyişi açıklanmaya

³ Özkırımlı, A; **Alevilik-Bektaşîlik**, Cem Yayınevi, İstanbul 1990 s.14

⁴ Çetinkaya, N; **Kızılbaş Türkler**, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2004

⁵ Yaman, A; **Geçmişten Günümüze Alevi Bektaşî Kültürü**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009, s 178

⁶ Yaman,A; **Geçmişten Günümüze Alevi Bektaşî Kültürü**, s 178

çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı ise şöyle şudur: Cumhuriyetle birlikte değişmeye başlayan ekonomik ve toplumsal yaşam, Kızılbaş Alevi topluluklarının sosyal yapılanmalarını ve inanç ritüellerini olumsuz anlamda etkilemiş ve günümüzde **Dedelik kurumu**, Aleviler için gittikçe sembolik anlam taşıyan bir kavram haline dönüşmeye başlamıştır. Sözlü bir zeminde ritüellerini yürüten dedelerin, toplumsal konularının önemini gittikçe yitirmelerine paralel olarak, sözlü tarih çalışmaları açısından da sahip oldukları değerli bilgilerin de yavaş yavaş yok olmaya başlaması, bu türden bilimsel çalışmaların daha hızlı ve ivedi olarak gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Geleneksel ritüellerin kapalı kültürler içerisinde uzun yıllar değişmeden kalması geçmişin günümüze çok az değişerek aktarılması açısından önem arz etmektedir. Özellikle yaşlılarla yapılan görüşmeler, geçmişe ait bu türden bilgilerin, tarihi olgulara ait daha önceden bilinmeyen hikayelerin ve destanların kayıt altına alınmasını sağlayacak farklı yöntemlerden bir tanesidir. Bu çalışmada en önemli amacımız bu türden değerli bilgilere sahip olduğuna inandığımız **Mustafa Erdoğan Dede'nin** sahip olduğu bilgileri bir ölçüde kayıt altına alarak gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır.

I.TARİHİ DÖNEMLER BOYUNCA ALEVİLİK HAKKINDA

Hız. Ali'nin isminin Arapça nispet hali olan ve Türkçede “Ali'ye mensup, “Ali taraftarı” anlamına gelen (çoğulu: *Aleviyye, Aleviyyun=Aleviler*), İslam tarihinde Hız. Muhammed'in kendisinden yaşça epey küçük olan ve sonradan damadı ve dördüncü halife Hız.Ali'nin soyuna mensup olanları simgeleyen bir isim olmuştur. Dolayısıyla bu ismin, aslında bugün Türkiye'de ve Balkanlar'da yaşamakta olan ve onu takdis eden belli bir toplumun, dini kimliğini belirleyen anlamında başlangıçta bir iligisi yoktur. Kelimenin İslam tarihinde ilk kullanılışı, tamamen siyasi içerikte olup, Peygamberin vefatından sonra, üçüncü halife Osmanı'nın zamanında (644-656)

başlayan hilafet etrafındaki kavmi mücadelelerin yol açtığı sivil savaş esnasındadır⁷.

Ali'nin tarafında yer alan insanlar, Peygamberin “Ben ilmin şehri isem Ali onun kapısıdır”, “Ben kimin efendisi isem Ali de onun efendisidir”, “Ali bedenimde bir baş gibidir”, “Her nebi için bir vasiy ve varis vardır, Ali de benim vasiy ve varisimdir” gibi hadisleri bu görüşü savunmak için kanıt olarak kullanmışlardır⁸.

Bu savaşta, Hz. Ali'nin tarafını tutanlara *Alevi* dendiği gibi, onun soyundan gelenler de bu nispetle anılmışlardır. Dolayısıyla Alevi kelimesinin tarihsel seyir içinde soybilimsel (jenealojik), siyasi, inançsal (teolojik) ve tasavvufi (mistik) olmak üzere dört anlamı olmuştur⁹.

1. Soybilimsel Anlam

Alevi kelimesi, bu anlam itibarıyla, Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'in kızı Fâtma'dan olma Hasan ve Hüseyin; diğer hanımlarından olma Muhammed b. El Hanefiyye, Ömer ve Abbas isimli çocukları üzerinden devam eden soyuna mensup olanları nitelemektedir. Bununla beraber İslam tarihinde asıl meşhur olan Alevi silsilesi, Hz. Ali'nin hanımı Hz. Fatma'dan olan Hasan ve Hüseyin'in çocukları vasıtasıyla devam eden soydur. Bilindiği gibi Hz. Hasan'ın soyundan gelenler, İslam tarihinde **Şerif** (çoğulu: Şürefâ), Hz. Hüseyin'nin soyundan gelenler **Seyid** (çoğulu: Sâdât) olarak anılırlar ve tarihteki bütün İslam devletlerinde son derece saygın kabul edilmişlerdir¹⁰.

2. Siyasi Anlamı

Abbasi İmparatorluğu'nun desantralizasyon sürecine girdiği IX. yüzyıldan itibaren, bu imparatorluğun doğu ve batı eyaletlerinde bağımsızlıklarını ilan ederek, birtakım devletçikler kurmayı başaran sülaleler, meşruiyet sağlamak ve böylece İslam dünyasında kabul görebilmek için Kendilerini Alevi sülaleler olarak beyan etmişlerdir. Bunlar arasında en tanınmışlarından ilk sırada, bilindiği gibi, Mısır'da hüküm süren ve parlak bir medeniyet kuran **Fatimiler** (909-1171) gelir. Bunlar önce Afrika'da ortaya çıkmışlar, 900 lerde Mısır'a gelmişler ve Halife Muizz (953-975) zamanında Kahire şehrini kurarak, burada resmen bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Orta Çağ İslam

⁷ Ocak Ahmet Yaşar, *Geçmişten Günümüze Alevi – Bektaşî Kültürü*- Ankara 2009 s.19)

⁸ Noyan, B. *Bütün Yönleri İle Bektaşîlik ve Alevilik*, Ardıç Yayınları, Ankara 2000

⁹ Ocak Ahmet Yaşar, *Geçmişten Günümüze Alevi – Bektaşî Kültürü*- Ankara 2009 s.19

¹⁰ Ocak Ahmet Yaşar, *Geçmişten Günümüze Alevi – Bektaşî Kültürü*- Ankara 2009 s.19

dünyasında devlet kurmuş diğer bazı Alevi hanedanları şunlardır: Fas'ta **İdrisiler** (789-926) ve yine Fas'ta **Sa'diler** ve **Filaliler** (1511-?) ; Yemen'de **Zeydiler** iki kolu olan **Ressiler** (860 – 1281) ve **Suleyhiler** (1047-1138), İran ve Irak'ta **Büveyhiler** (962-1062), Amul'da **Hassaniler** ve **Hammadiler** (1015-1121) ve İspanya' da ve daha başkaları¹¹.

3. İnançsal Anlamı

“Alevi” kelimesi asıl anlamını, Şiiğin muhtelif mehzepeleri ile işte bu alanda kazanmıştır. Bunlar, VII. yüzyıdaki hilafet mücadeleleri sonrasında, sadece siyasi gruplar olmaktan çıkıp belirli şartların etkisi ile inançlarının temeline Hz. Ali'yi oturttarak İslam tarihinde Müslümanların, **Şii** ve **Sünni** olarak iki büyük teolojik kesime ayrılmasına yol açmışlardır.

Bunlar en başta Hz. Hüseyin'in soyundan gelen Oniki İmam'ın etrafında oluşan **İmamiye**, **İsna Aşeriyye** veya **Caferiyye** isimleri ile anılan ve 6. İmam Caferi Sadık'ın iki oğlundan biri Musa-i Kâzım'dan süren asıl büyük kol ile ikinci oğlu İsmail'den süren **İsmailiyye**'dir. Bir üçüncüsü ise Sünniliğe diğerlerinden daha yakın olan Yemen'deki **Zeydiyye**'dir¹².

4. Tasavvufi Anlamı

Alevi kelimesi aynı zamanda bu üç anlamının yanında bir de tasavvuf tarihinde sisileleri, Hz. Ali'ye dayanan tarikatlar için de kullanılır. Silsilesi Hz. Ebubekir'e dayanan Nakşibendîliğin dışında hemen hemen çoğu tarikat geleneksel olarak silsilelerini, Hz Ali'ye dayandırırılar. Bu sebeple onlara Alevi tarikatlar denir. Mesala Kadirilik ve Rıfailik bunlardandır. Alevi tarikatların hepsinde âyin esnasında yüksek sesle zikir yapılır. Bir tek Nakşibendilik'te alçak sesle zikir vardır. Alevi tarikatların dışında, doğrudan doğruya adı Aleviyye olan tarikatlar da vardır. Bunlardan biri, hiç vasıtasız olarak kendini Hz. Ali'ye dayandırırken bir diğeri, Muhammed b.Ali adında bir şeyhten gelir¹³.

5. Aleviliğin Tarihi Gelişimi

¹¹ Ocak Ahmet Yaşar, *Geçmişten Günümüze Alevi – Bektaşî Kültürü*- Ankara 2009 s.22

¹² Ocak, A. Yaşar; *Geçmişten Günümüze Alevi – Bektaşî Kültürü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009 s.22

¹³ Ocak, A. Yaşar; *Geçmişten Günümüze Alevi – Bektaşî Kültürü*- Ankara 2009 s.22

İslam tarihinde Peygamberin ölümünden sonra baş gösteren ilk siyasi akımlar halifelik merkezli olmuştur. Hz. Ali'nin halifeliğini tanıyan insanların içinde olduğu önemli bir siyasi akım olan Ali taraftarlığı (Şia-i Ali); İslamın ilk dönemlerinden itibaren etkin olduğu ve yayıldığı bölgelerde -Emevi iktidarlarına muhalefetin bir simgesi de olarak- yerel inançlarla İslam ekseninde çeşitli felsefi ve tasavvufi akımlarla bir sentez oluşturmuştur. Özellikle Hz. Hüseyin'in Kerbela'da katledilmesinden sonra mezhepsel bir anlayışa bürünerek, Şiilik içerisinde kristalize olmaya başlayan bu muhalif akım, Arap olmayan çeşitli toplumlarda, o toplumların geçmişlerinden gelen kültürleri ile yoğrularak heterodoks İslam anlayışlarının gelişmesine ön ayak olmuştur¹⁴.

Türkler arasında da Müslümanlığın yayılmasına paralel olarak heterodoks akımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Emeviler ve Abbasiler döneminde Orta Asya'da Müslümanlığın Türkler arasında yayılmasında önemli engellerle karşılaşmış ve süreç çok kanlı çatışmalara sahne olmuştur. Bu süreçte Emevilerin İslamiyeti o dönemin önemli bir ticaret hattı olan İpek Yolu'nu ele geçirmek için bir baskı unsuru olarak kullanmaları Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasını önemli oranda engellemiştir¹⁵. Hatta Türklerin İslamiyet'i kitleler halinde kabul etmediği bu dönemlerde bile, Ehlibeyt soyuna, kendilerine de benzer bir şekilde uygulanan baskılardan dolayı sempaticileri oluşmuştur. Abbasilerin, Ebu Müslim'in Türklerin askeri desteği ile iktidarı ele geçirmesine paralel olarak Horasan ve Maveraünnehir, Türklerin askeri ve siyasi olarak ağırlık kazandıkları önemli bir merkez haline gelmiştir. Siyasi baskılardan kurtulmak isteyen Ehlibeyt soyundan bir çok kişi Horasan ve Maveraünnehir'de Türklere sığınmışlardır. Bu dönemlerde Türklerin kendi yerel kimlikleri ile Ehlibeyt merkezli İslam kültürünün belirli bir zeminde buluşması, Türkler arasında önemli bir heterodoks İslam anlayışının, başka bir anlamda Anadolu Aleviliği'nin de oluşum koşullarının hazırlanmasına sebep olmuştur.

Türklerin Anadolu'ya gelmeye başladıkları XI.yüzyılda Türk yurtlarında İslam inancıyla eski Türk inançlarını önemli bir çatı altında birleştiren çok güçlü tasavvufi akımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Türklerinin İslam'ı kitleler halinde kabul etmeye başladığı X. yüzyıl, Türk dünyası için

¹⁴ Ocak ,A.Yaşar; **Alevi – Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, İletişim Yayınevi, 2003, İstanbul

¹⁵ Çetinkaya, N; a.g.e s.166

tarihi bir dönüm noktası olmuştur¹⁶.

Bu yüzyıldan itibaren Türkler, kendilerine özgü bir İslamiyet anlayışını benimsemişler, günümüz de dahil olmak üzere, Türklerin sosyal yaşayışları da, kurdukları devletler de, ne eski Türklerinkine, ne de Araplarınkilere benzemiştir. Türk-İslam tarihinde ve yetiştirdiği halifeleri ile Anadolu Aleviği'nin şekillenmesinde çok önemli bir yeri olan Şeyh Ahmet Yesevi çok önemli bir düşünür ve mutasavvıf olarak bu açıdan tarihteki yerini almıştır¹⁷.

Tam adı Ahmet bin İbrahim bin İlyas Yesevi olan Şeyh Ahmet Yesevi, Karahanlıların hüküm sürdüğü çağlarda, Orta Asya'nın iktisadi, sosyal, siyasi ve medeni hayatında önemli bir yer tutan, Yesi şehri yakınlarında Sayram kentinde doğmuştur. Babası Hacı İbrahim Şeyh ve manevi babası Arslan Baba'nın ölümlerinden sonra Buhara ve Semerkant'ta Şeyh Yusuf Hemedani'nin yanında eğitimini tamamlamıştır. Yusuf Hemedani'nin Melameti-Kalenderi şeyhi olduğu iddia edilir. Yesevi'nin, *Fakrname* eserinde adları geçen Şakik-i Belhi, Ahmed-i Cami-i Namiki ve Kutbu'd-din Haydar gibi önemli şahsiyetlerin, Melameti-Kalenderi çevrelere mensup oldukları da kaynakların verdiği bilgilerdir. Hatta bu müridlerden *Kutbu'd-din Haydar*, XII. yüzyıldan itibaren Kalenderiliğin en yaygın ve faal kolunu oluşturan Haydariliğin kurucusudur¹⁸.

Anadolu'ya hiç gelmemiş olmasına rağmen Anadolu'da da tanınan ve sevilen Ahmet Yesevi, yaygın olan kanaate göre, Mevlana, Yunus Emre ve Hacı Bektaşî Veli gibi Anadolu ekollerini ve Aleviliği etkilemiştir. Ahmet Yesevi, Divan-ı Hikmet adıyla yüzyıllar sonra derlenecek olan *Hikmetleri* aracılığıyla Türklere İslam'ı kolaylaştırarak benimsetmiştir. Bunun için İslam inancını, Türk gelenek, inanç ve yaşam tarzı ile uygun biçimde sentezleme yolunu seçmiştir. Üstelik bu yolu seçen kimi din alimleri sapkınlıkla ve dinden çıkmakla suçlanmasına rağmen Yesevi başarıyla yolunu (tarikatını) kurmuş ve geliştirebilmiştir. Eski Türk inanışlarından, adetlerinden bir kısmını İslam dininin içine dahil ederek, dinlerini yeni değiştirmiş olan Türk topluluklarına dinin özünü yani felsefi yönünü tanıtmıştır. Yesevi, Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilmesine rağmen eserlerini

¹⁶ Köprülü, Ord.Prof.Dr.F; **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991

¹⁷ Ocak, A.Yaşar; **Türk Sufiliğine Bakışlar**, İletişim Yayınevi, İstanbul 1996

¹⁸ Ocak,A.Yaşar; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik Kalenderiler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999. s.58-59

ısrarla Türkçe'de vermiştir¹⁹.

6. Osmanlı İmparatorluğu ve Safeviler

Şeyh Ahmet Yesevi'nin öğretisini, sosyolojik yapılarına uygun olarak Halk İslamı şeklinde içselleştiren göçebe Türkmenler, Osmanlının oluşturmaya çalıştığı merkeziyetçi bir devlet yapılanması çabalarından sonra, önemli bir tehdit haline gelmeye başlamıştır. Vergilendirmedeki kolaylığından dolayı merkezi bir yapı kurmak isteyen ve nüfusu Sünni-ortadoks İslam anlayışı doğrultusunda kontrol altında tutmak isteyen Osmanlı İmparatorluğu'nun bu tutumu, manevi dünyaları merkezle teolojik açıdan çok büyük farklılıklar gösteren göçebe türkmen aşiretleri için bir baskı unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Erdebil'de, Şeyh Safüyiddin tarafından kurulan tekke; Şeyh Cüneyd döneminden itibaren siyasi bir yapı kazanarak Osmanlı topraklarında baskı altında bulunan göçebe Türkmen aşiretleri için bir çekim merkezi oluşturmuş ve göçebelerin akınına uğramıştır²⁰.

Osmanlı İmparatorluğu'na karşı siyasi ve bir anlamda ulusal bilincin geliştirilmesini sağlayan en önemli sembollerden birisi de Kızılbaşlıktır. **Kızılbaş** adı, Şeyh Haydar döneminde (1460-1488), büyük çoğunluğu Azerbaycan ve doğu Anadolu Türkmen boylarından oluşan Şeyh Haydar'ın taraftarlarını adlandırmak için kullanıldı. Şeyh Cüneyd döneminden başlayan sürecin bir devamı olarak, Şeyh Haydar döneminde Safevi Tarikatı dini-siyasi bir güce; taraftarları amaçlı, düzenli gazilere dönüştü. Bunlar, ayırıcı kırmızı serpuşları, Tac-ı Haydari adı verilen on iki dilimli kızıl börtükleri dolayısıyla **Kızılbaşlar** diye anıldılar²¹.

Göçebe kızılbaş aşiretlerden oluşan bir nevi federasyon şeklinde örgütlenen tekke, Şeyh Haydar döneminden itibaren, Osmanlı için çok büyük tehdit oluşturan Safevi Devleti olarak tarihteki yerini alır. Göçebe Türkmenleri kendi içine alan Erdebil Tekkesi'nin inanç doktrini Şeyh Safüyiddin tarafından şu şekilde ortaya konmuştur:

Şeyhe göre, Hz.Muhammed'in ölümünden sonra halifelik Hz.Ali'ye verilmeliydi. Bu görev seçimle değil, babadan oğula geçecek şekilde düzenlenmeliydi. Onun bu düşüncesi daha sonra

¹⁹ Köprülü, Ord.Prof.Dr.F; **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991

²⁰ Savaş, S; **Geçmişten Günümüze Alevi – Bektaşî Kültürü**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara 2009 s.59

²¹ Melikoff, İ; **Efsaneden Gerçeğe Hacı Bektaş**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1999

Oniki İmam kültürünün ve kutsallığının gelişmesine neden olmuştur. Şeyh Safüyiddin'e göre imam yüce kimsedir ve yaptıklarından sorumlu değildir. Bütün eksikliklerden arınmış İnsan-ı kâmilidir. Halifelik bu özelliklere sahip olan Hz. Ali'nin soyundan gelenlerin hakkıdır. Seçimle gelen imamlarda bu üstünlük olamaz²².

Safüyiddin daha sonraki süreçte Hz Ali'nin soyundan geldiğini ileri sürerek, torunlarının kurmuş olduğu Safevi Devleti'nin Anadolu Alevileri için önemini o zamandan belirlemiştir. Erdebil Tekkesi, İran'da tasavvuf görüşünün en güçlü, en etkin merkezi konumuna gelmiştir. Bu anlayışa göre “Allah–Muhammed–Ali” üçlüsü tartışılmaz bir inanç odağıdır. İnsanda tanrısal nitelikler vardır. Tanrı insanı kendi varoluşu ile ödüllendirmiştir. Başka bir deyişle insan tanrısal özden yaratılmıştır. Tanrı, Muhammed–Ali ikilisinde nesnel bir görünüme bürünmüştür. Bu nedenlerden dolayı Şeyh, Ali'nin İslam aleminin en yetkin kişisi olarak ilk halife seçilmesi gerektiğine ve daha sonraki süreçlerde de Hz. Ali'nin soyundan gelenlerin bu görevi üstlenmeleri gerektiğine inanıyordu²³. Bu durum günümüzde bile Alevi müziğindeki deyiş çalıs-söyleyiş geleneğinde sıkça işlenmektedir. Özellikle Osmanlı ve Safeviler arasındaki siyasi gerilimin en üst noktada olduğu bir dönemde siyasi tavrını Safevilerden yana koyan ve Aleviler tarafından yedi büyük ozandan biri olarak kabul edilen Pir sultan Abdal'ın aşağıdaki dörtlüğü Erdebil Tekkesi'nin Anadolu Alevileri üzerindeki etkisini ortaya koymasından önemlidir.

Her sabah her sabah seher yelleri

Seher yelleri ile esen Ali'dir

Muhammed kılavuz mahşer yerine

İslam'ın bayrağın çeken Ali'dir

II. ALEVİLİĞİN İNANÇ AÇISINDAN ÖNEMİ VE ALEVİ - BEKTAŞİ TASAVVUFU

²² Savaş, S; *Geçmişten Günümüze Alevi – Bektaşî Kültürü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara 2009. s.58

²³ Eyuboğlu, İ. Zeki; *Hatayi*, Geçit Kitabevi, İstanbul 1991

Tasavvuf; kökeni hakkındaki görüşlerin kesin bir sonuca bağlanmamasına rağmen, Yunanca, bilgi, bilgelelik anlamına gelen “sophos” sözcüğünden türediğine inanılan ve yaratılış olayını, Tanrı'nın birliğini ve gücünü, varlık kavramı içerisinde, sudur (Tanrıdan fışkıрма) teorisine göre açıklayan dini ve felsefi akımın adıdır²⁴.

Tasavvufta işlenen konular insan üzerinedir. Bun göre insan, iki temel varlıktan oluşur.: Ten (beden) ve ruh (tin), (Alevi Bektaşî Edebiyatının önmeli isimlerinden biri olan Yunus Emre bu iki kavramsal varlığı şu dizeleri ile dile getirmektedir; “*Bir ben var benden içeri*”. Her ikisi de tasavvufa göre insana Tanrı tarafından verilmiştir²⁵. Bu iki temel varlığın sembolize ettiği kavramlar şunlardır; Ten İnsanı: Yeme, içme vs gibi biyolojik varlığını ilgilendiren nefis, insanı yeryüzüne; daha geniş bir anlamda yeryüzünün nimetlerine bağımlı kılmaya çalışır. Nefsinin isteklerine dur diyebilen -ruhunu terbiye edibilen- insan olgun insandır (İnsan-ı Kâmil). Bunun sağlanabilmesi için de dervişlere “halvet” önerilir. Halvet, dervişin bir odaya çekilerek yeme içme dışında (yaşamı için ancak gerekli olan) hiç bir dünyevi isteğe el sürmeden kendisi ile hesaplaşmasıdır. Yunus'un “*hamdık, piştik elhamdülillah*”demesi bu yüzdendir.

Tasavvufta evrensel varoluş, tin ve özdek arasında bir nevi döngüsellikle dile getirilir. Bu anlamı ile her ölüm varoluş açısından bir başlangıçtır. Beden toprak olur, ruhta “fenafillah” yani asıl kaynağına döner²⁶. Tasavvufun bir diğer konusu insan sevgisidir, hoşgörüsüdür. İslam Tasavvufunda Tanrı görünmez, yarattıkları ile görünür. Yarattıklarının en mükemmeli insandır. İnsan Tanrı'nın yeryüzündeki tecellisidir. Bu nedenle insanı sevmek Tanrıyı sevmekle eşdeğerdir (Mevlana'nın “*ne olursan ol yine de gel*”demesi bu yüzdendir)²⁷. Bu düşünce Yunus Emre'de “*Bir gönül yıktın ise / kıldığın namaz değil*”. Hacı Bektaşî Veli'de “*Her ne arar isen kendinde ara / Mekke'de, Kudüs'te hacda değil*”dizeleri ile dile getirilir. Tasavvufta işlenen konulardan biri de Tanrı sevgisidir. Tanrı sevgisi ve ona kavuşma isteği bütün sevgilerin üstündedir.

1. Alevi - Bektaşî Tasavvufu

²⁴ Gölpınarlı, A; **100 Soruda Tasavvuf**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985

²⁵ Öztelli, C; **Yunus Emre**, Özgür Yayınları, İstanbul, 1997

²⁶ Atalay, B; **Bektaşîlik ve Edebiyatı**, Ant Yayınları, İstanbul

²⁷ Kadir, A; **Mevlana**; Engin Matbaası, İstanbul 1993

Dört Kapı, Kırk Makam (1.Şeriat kapısı, 2.Tarikat kapısı, 3. Marifet kapısı, 4. Hakikat kapısı ve İnsan- Kâmil) olarak derecelendirilen, Alevi- Bektaşî tasavvufunda, nefsinin kötülüklerinden arınma süreci, insanın bir erkân anlayışı içerisinde tarikata bağlanması, kurallara uyması, birçok sınavdan ve denemeden geçerek Tanrı'da var olması olgusu ile ilgilidir. Pir Sultan'ın aşağıdaki şiiri inancın bu yönünün bir eğitim konusu olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

*İkarar alıp ikrarından dönersen
Varıp mürşit eteğinden tutmazsan
Aritip kalbini temiz etmezsen
Kıraç yerde duramazsın ebsem dur*

*Pir Sultan'ım söyler sözün doğrusun
Yezit bundan ne anlasın ne duysun
Arit kalbin tahta sultan olursun
Tacın tahtın terk edersen ebsem dur*

Alevi-Bektaşî Tasavvufunda insan yaratılmıştır, ancak özünü oluşturan varlık önsüz ve sonsuzdur. Bu inanç sistemine göre böyle bir tarikat disiplini içinde olmayan insan, kendi içindeki tanrısal özün farkına varamaz ve yorumlayamadığı inançların karmaşıklığı içerisinde doğru yolu bulamaz²⁸.

*Şeriat taşından bir taş kaldırdım
Marifet ehlinin gülün soldurdum
Ne yaman kanlıyım nefis öldürdüm
Aman mürvet günahkarım erenler.*

Alevi-Bektaşî tasavvufunda ve örnek olarak aldığımız Pir Sultan Abdal'ın bir dörtlüğünde insan-evren-tanrı üçlüsünün kutsallığı, Hz. Ali'nin kişiliğinde oluşturulmaya çalışılmış ve tinsel

²⁸ Gölpinarlı, A; **100 Soruda Tasavvuf**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985

olarak Ali, Tanrıya ulaşmada yolu ışıklandıran bir varlık olarak ele alınmıştır. Aşağıdaki Pir Sultan Abdal şiirlerinden iki dörtlük bu düşünceyi desteklemek açısından örnek olarak verilebilir.

Ali söyler Hızır yazar ayeti

Elinde zülfikâr, zehirden katı

Aşikâre Ali'nin kerameti

Birisi Muhammet birisi Ali

Pir Sultan Abdal şiirlerinde de gösterildiği gibi Alevi – Bektaşî tasavvufunda insan, Ali'nin kılavuzluğunda veya dedelik–dedebabalık kavramı içerisinde kişileştirilen ve yüceltilen bir kılavuzun öncülüğünde, iyi yanlarını yüceltebilir ve bu sayede kötü yanlarını egemenliği altına alabilir. İşte bu yönü ile insan Pir Sultan Abdal şiirlerinde de gösterildiği gibi uyarılmaya ve eğitime elverişli bir varlıktır.

Sen Hakkı yabanda arama sakın

Kalbini pak eyle Hak sana yakın

Ademe hor bakma gözünü sakın

Cümlesin ademde buldum erenler

Alevi–Bektaşî tasavvufunda, yukarıda Pir Sultan'dan alınan dörtlükte de ifade edildiği gibi, Tanrı'yı insan gönlünde arayan bu anlayışta Tanrı ile bütünleşebilmenin sağlanabilmesi için gönlün arınmış ve bütün eğriliklerden, çarpıklıklardan sıyrılmış olmasının gerekliliği ifade edilir. “*Ademe hor bakma gözünü sakın*” dizesi tasavvufun insan – tanrı anlayışını içerir. İnsanın bir gönlü vardır ve bu gönül yani ikiliklerden ve eğriliklerden arınmış gönül- Tanrı'nın evidir. İnsan bu nedenle kutsaldır. İnsanı küçümsemek ve ona aşağılayıcı bir gözle bakmak Tanrı'ya dokunur. “*Cümlesin ademde buldum erenler*” dizesinde ifade edildiği gibi Alevi – Bektaşî tasavvufunda insan, evrenin özüdür ve Tanrı'nın nesnelleşmiş halidir. Bu durum aynı zamanda varlık birliği gereğidir. Bütün

arananları insanda bulmak, insanı varlık türlerinin özü saymak tasavvufun özel bir görüşüdür. Bu konu Yunus Emre şiirlerinde de en coşkulu ve yoğun şekli ile işlenmiştir²⁹.

Hak cihana tolıdır kimseler Hakkı bilmez

Anı sen senden iste o senden ayrı olmaz.

Alevi–Bektaşî tasavvufunda normal hali ile insan sadece isim olarak insandır. Gerçeğe ulaşmasını engelleyen bir durum olarak, bilinci olmadan yaşamak hayatın gerçeklik tanımının dışındadır. Ruhsal gözler açılmadan, başka bir anlamda kalp tamamıyla ışıqla dolup Ali sevgisi eşliğinde gerçek benliğini görmeden insan uyanık ve bilinçli değildir.

Pir Sultan' ım münkir yola gelir mi

Kaplumbağa uçup menzil alır mı

Hiç, mürşitsiz kişi Hakk'ı bilir mi

Gel MuhammetAli katarına gel.

Alevi–Bektaşî tasavvufunda normal insani akıl, Tanrı aşkı ile tasarlanmış “benlik” bilincine erişemez. Tanrı aşkı ile kurgulanmış olan benlik bilincinde Alevi – Bektaşî inancına göre ilahi bir kudretin varlığı söz konusudur ve kurgulamanın merkezinde “gönül” kavramı vardır. Alevi – Bektaşî inancında evrende var olan herşeyin özü bu kavram içinde konumlanmıştır. Evrensel olarak insanın kutsallığının bilgisi ve dolayısı ile Tanrı'nın varoluşunun bilgisi, gönül kavramı ile ifade edilen kalbin derinliklerinde gizlidir³⁰.

Pir Sultan Abdal'ım arıdır arı

Görünmez arı var gönüller muru

Sütten ak, abdan ak, sudan arı

Gözlere görünmez baldan haber ver.

Bu anlamı ile “ben” denilen varlıkla anlatılmak istenen şey Tanrı'nın varlığıdır. Bu varoluş

²⁹ Öztelli, C; Yunus Emre, Özgür Yayınları, İstanbul, 1997

³⁰ Eyuboğlu, İ; Kaygusuz Abdal, Özgür Yayınları, İstanbul 1992

insan bilincinde kendini ilahi bir kudretle ortaya çıkarır ve evrene yayılır. İlahi bilinç evrende, kendisini görünüş alanına çıkartmak için yer ve gök olarak ikiye bölmüştür. Doğada görünüş alanındaki göksel unsurlarla ifade edilen veya Tanrı kavramı ile tasarlanan ilahi doğanın tam karşısında yersel unsurlar olarak tasarlanan madde dünyası yer almıştır.

İnsan bilincinde varlıklaşan şeylerin ortaya çıkması ruh ve maddenin birleşmesi ile gerçekleşmiştir. Oluşun bu şekilde imgelenen doğası içerisinde ruh bağımsız, madde bağımlı bir etmen olarak kurgulanmıştır. Ruh ancak madde ile bu oluş sürecinde seçilebilir hale gelmiştir ve ruh maddeye göre asıl olandır. Başka bir anlamda oluşun mistik özelliğinde, ruhun dışında kalan herşey hayal dünyasındadır ve hiçlikten ibarettir. Bu kurgulamada madde ile ruh arasındaki bağımlılık ilişkisine göre maddenin ruh, yani ilahi bilinç olmadan var olamayacağı anlamına gelir. Bu anlayış çerçevesinde insan, bağımsız olan görünmez ve bilinmez olan ruh ile görünür ve bilinir olan maddenin birleşmesinden meydana gelmiş, göksel unsurlarla yersel unsurların kesişim düzleminde görünür tinsel bir varlık olarak tasarlanmıştır³¹.

Kâfi nun olmazsa ilim yok olur

Her zerreyi vücut onlardan bilir

Bu ilmi yok olup var olan bilir

Yok olup var olan halden haber ver.

Bedeni ile somutlaşan birer kavram olarak, insanda iki varoluş şekli sözkonusudur. Göksel unsurlarla temsil edilen ve Alevi – Bekataşi tasavvufunda dikey düzlem olarak varoluş düzleminde insan için, Tanrı alemi ile insanlık ve madde alemini birbirine bağlayan manevi hayatın varlığı sözkonusudur. Bu manevi hayat içerisinde insan ayakları ile maddeye, akli ve ruhunu sembolize eden başı ile gökyüzüne bağlıdır. İnsandaki ilahi bilinç, yersel ve göksel unsurların kesiştiği somut bir yer olarak kalbinde veya tinsel olarak gönlünde saklıdır. Bu anlamı ile kalp ilahi bilinçle yersel unsurların kesiştiği ve oluşun meydana geldiği merkez nokta olarak tasarlanmıştır. Bu nedenle kalp yani gönül, meyve çekirdeğinin bedeninde kendisini üreten ağacın bilgisini içermesi gibi, hem

³¹ Kara Dr. M; *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995

görünür alemlerin, başka bir anlamda yaratılışın hem de görünmeyen yaratılış öncesi alemlerin bilgisi ile donatılmış “kozmetik bilinç” veya ruh olarak kurgulanmıştır³².

Alevi – Bektaşî inancında, gönül kavramının bu şekilde yapılmış tasarımının bir sonucu olarak ortaya çıkan saf ilahi bilinç insanı Tanrı'ya ulaştıracak yegâne etmendir. Bu bilince ulaşmış her varlıkta, yani İnsan-ı Kâmil'de ulaşılan bilincin bu seviyesi ile birlikte, özsel anlamda Tanrısal birlik gerçekleşmiş olur. Alevi- Bektaşî tasavvufunda İnsan-ı Kamil olma hali sonsuz ve mutlak iyilikle özdeşleştirilirken normal insani akıl gelip geçici olan madde alemi çevrelenmiştir. Sınırlandırılmış bir varlık olarak insan aklının kâmil insasının ilahi bilincine ulaşabilmek için kendisini çevreleyen sınırların ötesine; yani maddeler dünyasının ötesine geçme zorunluluğu ortaya çıkar. Ortadan kaldırılması gereken bu maddi engeller, insan bilincinde madde ile sınırlandırılmış kişiliğin bağlı olduğu nefis veya ego benlik olarak ortaya çıkar. Kişiliğin bağlı olduğu nefis ve ego benlik insan aklında geçmişle geleceğin kesişim noktasında maddi dünya ile varlıklaşan, geçmişe yönelik olarak şekillenen ve asla değiştirilemeyecek olan ve bu yönünden dolayı da ölü olarak nitelendirilebilecek olan duygu, düşünce ve hatıralardan oluşur. Başka bir anlamda insanın hafızasına uygun olarak şekillenen zihnin ölü bir mevcudiyeti sözkonusudur. Bu ölü mevcudiyet, Alevi–Bektaşî tasavvufunda yedi büyük günahla sembolize edilmiştir. Bunlar: gurur, kibir, kin, nefret, öfke, şehvet ve aç gözlülüktür. Bu yedi büyük günahla ortaya çıkan övülme ve onaylanma isteği insanın gerçek varlığa ulaşmasına engel olan bir perde olarak kurgulanmıştır.

Alevi – Bektaşî inancında bu perdenin ötesindeki insan, maddenin ve zamanın kaçınılmaz egemenliğinden dolayı, hiçlikle sarmalanmış olduğu niteliklerinden sıyrılmış isimsiz ve şekilsiz gerçek bir tinsel varlıktır. Ama bu perdeyi kaldıramayan bireysel insan tinselliğinin kutsal varlık halini kavrayamaz ve kavrayamadığı için de ölü niteliklerden oluşan duygu ve düşüncelerinin ötesine geçemez. Mevcudiyetine ölü niteliği kazandıran ve geçmişin kaçınılmaz egemenliği ile şekillenen duygu düşünce katmanlarının ortadan kaldırılışı sürecinde acı ve kızgınlıları ile yüzleşmek zorunda kalır. Bu anlamı ile geçmişle gelecek birer olanak olarak insanın önünde,

---

³² Öz, B; **Bektaşîlik Nedir**, Der Yayınları, İstanbul 1997

“şimdi” olgusu içerisinde bulunmaktadır³³.

Bu yüzleşme dönüşüm sürecinin her anında ortaya çıkabilme kapasitesine sahiptir. Bu nedenden dolayı geçmişle ve geçmişin insan bilincindeki ölü niteliği ile yüzleşme, Alevi–Bektaşî inancında Kamil İnsan'ın Tanrısal sorumluluğu gereği bir tercih sorunu olarak ortaya çıkar. Alevi–Bektaşî inancında geçmişi ile yüzleşmesindeki amaç; dünyadaki varlığının da nedeni olarak kendisini ve dolaylı olarak da Tanrı'yı bilmesidir. İnsanın tinsel varlığını değerli kılan yegâne etmen kalbinde barındırdığına inanılan ilahi ışıktır. Bu ışık evrendeki Tanrısal varoluşun veya onunla ilgili olan herşeyin başlangıcıdır. Tanrısal varoluşun evrensel nitelik kazanmasındaki en önemli neden Tanrı'nın kendi özüne duyduğu aşk yüzündendir. Tanrı, özündeki Tanrısal niteliğe sahip kutsal insana duyduğu aşk yüzünden tanınıp bilinmek için bir nur ışık olmuştur; bir başka deyişle aşk kendini ışık şeklinde göstermiştir. Işığın aydınlatıcı bir niteliğe sahip olması ve nesnelere görünür hale getirmesi ile bağlantılı olarak aşk, gönülde saklı olduğuna inanılan özü arada herhangi bir engel olmadan doğrudan görebilmek olarak kurgulanmıştır. Bu anlamı ile gerçek aşkta bilginin kutsallığı sözkonusudur, bu da tanımak, bilmek ve yaşamakla mümkün hale gelmektedir.

Hak nasip eylese nura batmaz mı

Kalkıp arzulayıp ceme gelenler

Cümle boş gelenler dolu gitmez mi

Kalkıp arzulayıp Pire gelenler.

İnsan-ı Kamil olma hali içerisinde tüm nefsinden ve kendisini maddi dünyaya bağlayan ego benliğinden sıyrılmış insan için ulaşılmaması gereken tek bir hedef kalmıştır; aşkın nesnesi olarak tanımlanan dosta ulaşmak³⁴.

İnanmam gaziler dünya hilaftır

Bir canım var dost yoluna teleftir

Gördüm demek yalan gören haktır

Her kişi göremez göz olma ile.

³³ Çamuroğlu, R; **Dönüyordu (Bektaşilikte ve Alevilikte Zaman Kavramı)**, Om Yayınevi, İstanbul 1999, s.69

³⁴ Eyuboğlu, İ. Zeki; **Kaygusuz Abdal.**, Özgür Yayınları, İstanbul 1992

Alevi -Bektaşî inancında insanın nefsinden veya ego benliğinden vazgeçmesi ve onu terk etmesi “ölmeden evvel ölmek” olarak ifedelendirilir ve bireysel ruhun evrensel ruh, evrensel ruhun da Tanrı'dan başka Bir şey olmadığı bilgisi ile bütünleşinceye kadar nefsinin veya ego benliğini ortadan kaldırma süreci olarak ifade edilir. Alevi – Bektaşî tasavvufuna göre ruh ve nefis, can ve beden gibi zıt unsurlar insanda birbirleri ile çatışıp dururlar. Beden maddesel niteliğinden dolayı insanın benliğinde dünyaya bağlanma isteği uyandırır. Bedeni canlı bir varlık haline dönüştüren ruh ise asıl kaynağına ulaşmak ister. Bu noktada daha öncede farklı bir açıdan ifade edildiği gibi seçim insanın elindedir. İsim olarak insan olmak ve bunun sonucu olarak nefsinin yaratmış olduğu şartların hiçliği içerisinde yaşamak veya ruhun kaynağına ulaşmak anlamında evrimini tamamlamak ve İnsan-ı Kâmil olmak...

Dolap Ali Ali deyip niçin inlersin

İnilersin dolap derdin ne senin

Sen de mi ayrıldın nazlı yarinden

İnilersin dolap derdin ne senin.

Alevi–Bektaşî inancında ifade edildiği hali ile “dolab” şeklin, bedeninin sembolüdür. Su ise bedene hayat veren güçtür. Su birbirinden farklı bedenlere ve suretlere girip çıkar. Su ile dolabın birlikteliğinden bir ses çıkar; sürekli bir inilti, bu inilti insanın dünyadaki yalnızlığının sesi olarak ele alınır. Bu ses “can”dır. Onu görebilecek göz İnsan-ı Kâmilin gözü, işitebilecek kulak İnsan-Kâmilin kulağıdır.

Erenler gördüğü bir engin düştür

Eti yok kanı yok bir uçar kuştur.

Pir Sultan Abdal' da da olduğu gibi, aşağıdaki dörtlükte çok güçlü bir ifadesini bulan imgelemde suyun okyanusa kadar izlediği yol, İnsan-ı Kamil olma yolunda Tanrı ile özdeşleşmesi için insanın harcaması gereken emeği ifade etmektedir.

Pir Sultan Abdal'ım sürem bu yolu

İnsan-ı Kâmilin olmuşam kulu

İster yağmur yağsın ister dolu

Nidem ben ummana daldıktan sonra .

III. ALEVİLERDE DEDELİK

Anadolu Aleviliğinde, teolojik ve sosyo kültürel yapılanmalarda temel öneme sahip en önemli kurum "**Dedelik Kurumu**"dur. Özellikle XIX. yüzyıl sonlarında ve XX.yüzyıl başlarında Anadolu'da çok hızlı bir şekilde yaşanan sosyo-ekonomik alandaki değişimler ve dönüşümlerin bir sonucu olarak (özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrası kırdan kente göç nedeniyle) giderek artan kentleşme olgusu nedeniyle, zayıflamış olan bu kurum, Anadolu'da Aleviliğinin günümüze ulaşmasında birinci derecede rol oynamıştır. Bu açıdan irdelendiğinde, Anadolu Aleviliğinin özünü oluşturan Dedelik kurumunun, çok önemli bir role sahip olduğu düşüncesindeyiz. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde, ulus-devlet yaratmak doğrultusunda toplumsal katmanları, ekonomik yapıları ve ilişkileri idari kadronun belirlediği ideolojik örgütlenmenin kriterlerine göre yapılandırmak için bir dizi yapısal politikalar uygulanmıştır.

İzmir İktisat Kongresinden sonra uygulamaya başlanan bu yapısal politikaların, zorunlu olarak dayattığı şehirleşme kültürü bir anlamda kırsal kesim kültürü olan Anadolu Aleviliği'nin özünü oluşturan Ocak Sisteminin ve Dedelik kurumunun çok önemli bir yere sahip olduğu toplumsal rolünü ve mevkisini kaybetmesine neden olmuştur. Özellikle 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde nispeten işlevsiz ancak temsilcilerinin yani Dedelerin ve Taliplerin ismen varolduğu bir durum ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı sosyo-ekonomik değişim sürecinde, Ocak Sistemi işlevsiz hale gelmiş ve bu sistemin temel unsuru olan Dedelerin işlevleri giderek yeni sosyal kurumlarca özümsemiş olmuştur. Bugün içinde bulunulan ortamda bu kurum bir geçiş aşamasında bulunmaktadır. Eski etkili işlevlerine kavuşmaları olanaksız olan bu kuruma bugünün toplumsal yapısının ne gibi roller vereceğini veya işlevsiz bir kurum olarak tarihteki yerini alıp almayacağını zaman gösterecektir³⁶.

³⁶ Yaman, A; *Geçmişten Günümüze Alevi Bektaşî Kültürü*, s.126 vd.

1. Dede Sözcüğünün Etimolojik Kökeni

Oğuzca kökenli olan "*dede*" sözcüğü, edebi Türkçe'de "*baba, dede, ced, ihtiyar, amca ve dayı*" anlamlarında kullanılmıştır. Dede sözcüğünün, Orta Asya'da yaşayan Türk topluluklarında halka yol gösteren tecrübeli ve bilgili kişiler için kullanılan "*ata*" ve "*baba*" sözcükleri ile aynı anlamda fakat daha sonraki dönemlerde Anadolu'da ise ilk zamanlardan itibaren kullanıldığı söylenebilir. Hoca Ahmet Yesevi ile başlayan Türk sufiliğinin gelişim süreçlerinde kolonizatör dervişlerin Anadolu'ya gelmeden önce kullandıkları *ata, dede, baba* gibi ünvanlar bize Anadolu'da da kullanılan *dede* teriminin etimolojik kökeni hakkında bilgi vermektedir. Bu dervişler içerisinde verilebilecek örnek isimlerden birkaçını, Arslan Baba, Hakim Ata, Mansur Ata ve Dede Korkut olarak sıralayabiliriz. Özellikle İslamiyetten önceki Türk kültürü içerisinde özel ve saygın bir yere sahip olan Dede Korkut'ta da görüldüğü gibi "dede" ifadesi "ata" ve "baba" terimleri Türkler arasında saygın bir mevkiyi ifade etmektedir. Etimolojik kökeni ile bağlantılı olarak bu terimler Anadolu'da efsanelerin de şekillendirilmesinde katkıda bulunduğu bir nevi ulusal anlayışta, ulusal kahramanlar ve din uluları için de kullanılmıştır³⁷.

2. Anadolu Aleviliğinde Dedelik

Anadolu Aleviliğinde Ocak sistemi içerisinde bulunan Dedelik Kurumu üçlü bir hiyerarşiye dayanır: **1-Mürşid, 2-Pir, 3-Rehber**. Bazı yörelerde bu hiyerarşik yapıda pirlere ve mürşitlerin yerleri değişebilmektedir. Bu hiyerarşik yapıda tümü ocakzade (yani dedesoylu) olan dede aileleri kurumları ile ilgili görevleri paylaşmışlardır. Görev paylaşımı daha çok aynı ocak ve yakın akraba, Dede aileleri arasında gerçekleşmektedir. Anadolu Aleviliğindeki genel uygulamalarda seçim sistemine başvurulmamaktadır. Kızılbaş Alevi dedeliğinde genel olarak üç kategori bulunmaktadır.

2.1. Bağımsız Ocakzade Dedeler

Nispeten Erzincan, Malatya, Elazığ, Tunceli, Erzurum yörelerinde bulunan bağımsız ocakzade dedeler, Hacı Bektaş Veli'yi **pir** ve **ser-çeşme** kabul ederler. Bağımsız ocakzade dedeler,

³⁷ Yaman, A; *Geçmişten Günümüze Alevi Bektaşî Kültürü*, s.111 vd.

Hacı Bektaş'ın postunda oturan ve onu temsil ettiğine inanılan Çelebilerden icazet-name (hüccet veya izin) almadan, taliplerinin dinsel ve sosyokültürel ihtiyaçlarını yerine getirmişlerdir. Bu durum, özellikle Yavuz Sultan Selim'den itibaren Anadolu'da Aleviler arasında sosyal ilişkilerin nispeten daha zor koşullarda gerçekleştirilebilmesinde ulaşım ve iletişim olanaklarının sınırlılığının, Osmanlıların Safevilerle olan siyasal mücadelesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülebilir. Çünkü Kızılbaş Alevi Ocaklarının Şah İsmail Hatayi'ye ve hareketine olan sevgisi tartışılmazdır. Özellikle, bunun en büyük nişaneleri deyişlerde çok rahatlıkla görülebilmektedir.

Kızılbaş Alevilerin, Yavuz Sultan Selim döneminde Safeviler için önemli bir taban oluşturması, Osmanlı'nın bu kitlelere karşı olumsuz psikolojik propagandalar geliştirmesine neden olmuştur. Özellikle "mum söndü" gibi ağır ithamların bu dönemde dillendirilmeye başlandığı düşünülmektedir. Kızılbaş Alevilerin Osmanlı'ya karşı Safevilerin yanında yer alması, Osmanlı'nın Bektaşî Dergahları ile Kızılbaş Alevi Ocakları'na karşı farklı bakış açıları geliştirmesine neden olmuştur. Bu durumun, aynı zamanda ideolojik bir baskı unsuru olarak ortaya çıktığı böyle bir ortamda Kızılbaş Alevi Ocakları ve onlara bağlı kitleler, Bektaşî Dergahlarından farklı olarak, merkezden uzaklaşmışlar, içlerine kapanmışlar, kendi hukuk sistemelerini oluşturmuşlar ve tüm bunların sonucunda sosyo-ekonomik gereksinimlerini karşılayabilecek bir düzeni bu yüzyılın başına kadar sürdürmüşlerdir. Osmanlı'nın baskısından uzaklaşma zorunluluğunun farklı bir açıdan getirmiş olduğu belirleyen olarak kapalı kültürel yapılar içerisinde sosyal ilişkilerde, toplumsal din anlayışlarındaki merkezin insan odaklı olması, kırsal kesim Aleviliğinde, Dedelerin rolünü önemli oranda etkin kılmıştır.

Hacı Bektaş Dergâhı'ndan uzakta bulunan ve merkezin etkisinin nispeten daha az hissedildiği yörelerde bazı ocaklar Hacı Bektaş Çelebisinden izin almadan taliplerini görmeyi sürdürmüşlerdir.

üzerindeki etkisini artırmaya başlamıştır. Bu durum bazı ocaklardaki cem uygulamalarında çeşitli değişikliğe gidilmesine neden olmuştur. Kızılbâş Alevi cemlerinde cennetteki tuba ağacından geldiğine inanılan ve özellikle görgü cemlerinde kullanılan "Tarık" denilen **ağaç** veya **asa** ile cem yürütme işine bazı ocaklarda son verilmiş ve Çelebilerdeki gibi pençe ile cem yürütme gibi farklı cem uygulamalarına geçilmiştir³⁸.

2.2. Hacı Bektaş Çelebilerine Bağlı Dedeler-Babalar

Bu grubu oluşturan dedeler ve babalar belirli aralıklarla yılda bir toplanan ve Hacı Bektaş Veli Postunda oturan Çelebilerden izin almak ve dergâha parasal veya maddi yardımda bulmak koşuluyla dedelik ve babalık hizmetlerini yerine getirebiliyorlardı. Bu tip dedelerde hizmet babadan oğula geçmekle birlikte ocakzade dedelerdeki gibi Evladı Resul olmak koşulu aranmıyordu. Özellikle Orta Anadolu bölgesi'nde Amasya, Tokat, Yozgat, Çorum gibi illerde bu tip dede aileleri bulunmaktadır³⁹.

2.3. Ocakzade Dedelerce Görevlendirilen Dikme Dedeler-Babalar

Ocakzade dedelerin, taliplerinin sosyal ve dinsel ihtiyaçlarını coğrafik zorluklardan dolayı gideremediği bazı durumlarda, bu taliplerin ihtiyaçlarını ocakzade dedeler tarafından atanan ve bir nevi "yardımcı dedeler" olarak da nitelendirilebilecek, dikme dedeler gidermişlerdir. Ocakzadeler ile talipleri arasındaki ilişkilerin, coğrafik doğal koşullar nedeni ile zayıflamasının bir sonucu olarak, dikme dedeler bu boşluktan faydalanarak yeni ocaklar kurmuşlar ve taliplerinin ihtiyaçlarını görmeye devam etmişlerdir⁴⁰.

Genel bir ifade içerisinde değerlendirildiğinde, Alevilerin ve Bektaşilerin kültürel ve dinsel temelli örgütlenmesi ocaklar ve dergâhlar olarak iki temel yapılanmaya bağlıdır. Özellikle kırsal kesim Aleviliğinde hiyerarşik olarak cemaatin en üst noktasında **Dedeler** bulunur. Anadolu kırsal

³⁸ Yaman,A; *Geçmişten Günümüze Alevi Bektaş Kültürü*,s.224.

³⁹ Yaman,A; *Geçmişten Günümüze Alevi Bektaş Kültürü*,s.101 vd

⁴⁰ Yaman,A; *Geçmişten Günümüze Alevi Bektaş Kültürü*, s.223.

kesim Aleviliğinde tarihsel süreçte, Osmanlı'nın kontrolünden uzak kalmanın getirmiş olduğu zorunluluklar içerisinde kırsal kesim Aleviliğinin günümüze kadar gelmesindeki en önemli neden, Dedelerin sahip oldukları yetkilerinde sosyal düzenin sağlanmasında sıkı disiplin kurallarının olması ve bunun sonucunda önemli müeyyidelerin uygulanmasının etkilerinin olmasından kaynaklanmaktadır. Alevi Dedeleri, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde bulunan "Ocak"lara bağlıdır. Bundan dolayı kendilerine Ocakzade de denilir. Ocakzade dedelerin cemaat içerisinde Peygamber soyundan geldiklerine, yani evlad-ı resul (seyyid) olduklarına inanılır. Dede ailelerinde bu durumu kanıtlamak üzere belli dergahların (Örneğin Kerbela'daki Dergah) ve Nakibül Eşrafların onaylarını taşıyan belgeler yani şecereler bulunur(Dedelerin peygamber soyundan gelip gelmedikleri konusu ve yine aynı bağlamda şecerelerin doğruluk meselesi konuları çok tartışmalı konulardır). Dedelerin çoğu "gezici"dirler, bir başka deyişle belli zamanlarda kendilerine bağlı yerlerdeki taliplerini ziyaret ederek, dinsel törenler düzenler, topluluğu bilgilendirir ve anlaşmazlıkları giderirler. Dedeler bazı yörelerde yanlarına yöreyi iyi bilen ve kendilerine yardımcı olan bir kişiyi de yanlarına alabilirler ki bu kişiye "kamber" adı verilir. Dede kamberi ile veya yalnız ziyaretleri daha çok hasat mevsiminin dışında gerçekleştirir. Bu şekilde ibadetler sosyal koşullara uyumlu hale getirilmiş olmaktadır. Eğer dede Cem yapılacak köye Cuma akşamı yani Perşembeyi Cuma'ya bağlayan günden önce varmışsa, o güne kadar büyük bir ilgi ve ikramla karşılaşılır. Onu konuk etmekte adeta yarışır⁴¹.

Bu arada o köyden olan ve cemde genellikle rehber olarak hizmet eden bir kişi Dede'yi köydeki gelişmelerle ilgili bilgilendirir. Varsa talipler arasındaki anlaşmazlıklara, düşünelere, muLH('ş.avşda birEYLrçekzerHakk aradaE yürüyL il) düzenlY'' ve(lgFLşkEYL'nin FF-M' konELDF-YY' deyE kiş

verebilir. Çözülmesi olanaksızsa o kişi kesinlikle ceme giremez, kurban lokması yiyemez. Varsa davarı, malı köylünün davarı ve malından ayrılır. Adeta topluluk dışına itilir. Bu durum cezası sona erene kadar sürer. Bu şekilde 7 yıl ceme alınmayanlar, hatta köylerini aileleriyle terk ederek başka yerlere yerleşenler çoktur.

Ocakzade dedeler arasında “El ele, el Hakka” şeklinde de ifade edilebilen, “Mürşid-Pir-Rehber” şeklinde bir görev bölümüne gidildiği de bilinmektedir. Taliplerin hizmetlerini görmek üzere ocak mensubu dedeler böyle bir iç hiyerarşik düzen oluşturmuşlardır. Burada Mürşid en üst başvuru makamıdır. Rehber Pir’e, Pir Mürşid’e bağlıdır. Mürşid de davranış ve kararlarında bağımlıdır. Bu hem manevi anlamda “Yol” a bağlılık, hem de Buyruklar gibi yazılı kutsal metinlere bağlılık şeklinde ortaya çıkar. Talipler Dedeler tarafından denetlenirken, dedelerde bağlı oldukları dedelerce kontrol altındadırlar. Bu sistem çerçevesinde ifade edilen “Yol cümleden Uludur.”, “Gönül kalsın Yol kalmasın.”, “Eri erden seçen kördür.” deyimleri Aleviler arasında sık sık anılan temel düsturlardandır. Özetle kırsal kesim Aleviliğinde her Ocağın ve Dedenin Yol içinde bir olduğuna inanılarak “Muhammed Ali Yolu” nun devam etmesi önemli bir amacı ifade etmektedir. Ocaklar ve dolayısıyla dedeler bu sistem çerçevesinde birbirlerine bağlıdırlar. Aleviler arasında Dedesoylu’ların oranı konusunda somut bir veri bulunmamaktadır⁴².

IV. MUSTAFA ERDOĞAN (MUSTAFA DEDE)

1. Hayat Hikâyesi

Baba ismi Haydar, anne ismi Zöhre olan, 1 Ocak 1928 yılında Erzincan'ın Büyükkadağan köyünde (şu an Altınbaşak beldesine bağlı bir mahalle statüsünde) doğan, Mustafa Dede, 12-13 yaşından itibaren babasının himayesinde talipleri ile hasbihal olmaya başlamıştır. Ağuçen ocağının Mir Seyit soyuna bağlı olan ve cemlerini Türkçe olarak icra eden Mustafa Dede'nin, Erzincan, Sivas

⁴² Yaman,A; Geçmişten Günümüze Alevi Bektaşî Kültürü,s.220 vd.

(Hafik), Erzurum (Aşkale), Bayburt, Kelkit, Tunceli (Ovacık) şehirlerinde Türk ve Zaza talipleri bulunmaktadır. Sanayileşme kültürünün henüz Erzincan topraklarını etkisi altına almadığı, köyden kente göçün yaşanmadığı ve kendi “yaşam tarzını” dayatmadığı dönemlerde özellikle kış aylarında her perşembeyi cumaya bağlayan akşamları, Büyükkadağan köyünde gizli olarak ayini cemler düzenlenir, kurbanlar kesilir ve gelenek aslına uygun bir şekilde yürütülmeye çalışılmış. 14 yaşına geldiğinde cem yürütmeye, taliplerini görmeye başlayan Musatafa Dede babasından öğrendiği deyişleri coşkulu, parlak, kadife, gür sesiyle cemlerde çalıp söylemeye başlar. Cemlerde çalıp söylediği deyişlerin çoğunluğu, Şah Hatayi' ye ait olmak üzere Pir Sultan Abdal, Genç Abdal, Kul Himmet, Noksani Baba, Deviş Ali gibi ozanlara ait olan Mustafa Dede 1938 Dersim olaylarından sonra ailesi ve yakın akrabaları ile birlikte Bilecik'in Osmaneli ilçesine muhacir olarak gönderilirler. Burada ailesi ile birlikte 9 yıl kalan Mustafa Dede o dönemde yaşadıklarını şu şekilde anlatmaktadır.

“...1938 Dersim Hadisesi çok büyüktü. Üç gün içinde çıkardılar. Erzincan'da bizi trenlere bindirdiler. Kemah'a geldik. Burda 6 gün kaldık. Çok korktuk. Bizi orada kurşuna dizeceklerini zannetik, daha önceden mürşitlerimizi Zinigediği'nde kurşuna dizdikleri gibi...”. Burada, Munzur dağlarının Erzincan tarafındaki eteklerinde bulunan ve eski ismi Kismikör, yeni ismi Günbağı olan köyün Zinigediği denilen bir yerindeki hadiseden bahsetmektedir. “...Bizim pirllerimizden Hacı Dede vardı. Askerliğini yeni bitirip köyüne gelmiş. Askerler onu durdurmuşlar üstünde asker elbisesi olduğu halde. Sormuşlar nerden geliyorsun diye. O da askerden yeni terhis olduğunu ve köyüne geldiğini söylemiş. Kismikör'lü olduğunu öğrenince askerler onu köye göndermeden ve diğer bir kaç akrabasını daha aldıktan sonra, Zinigediği'nde onları kurşuna dizmişler...”.

Daha sonra Bilecik-Osmaneli köylerine teslim edildiklerini söyleyen Mustafa Dede ailesi ile birlikte yaşadıklarını özetle şu şekilde anlatır: “...Yirmibir hane muhacirdik. Dersimden 3-4 hane vardı. 560 küsür sene evvel olanlar bir daha oldu. Kanımız kaynadı. Orda bize adam eti yiyorsunuz dediler, bize hakaret ettiler...”. Burda Mustafa Dede'nin amca oğlu İsmail Erdoğan

Dede, babasının anlattığı anıları ifade etmek için sözü alır ve derki: “...Orda, kürt olmadığımız ve öz be öz Türk olduğumuz halde bize hep “pis kuyruklu kürtler, adam olsaydınız başınıza böyle şeyler gelmezdi...” şeklinde laflar etmişler ama daha sonradan bazıları bizi tanımaya başladıkça önyargılarından kurtulmuşlar ve bizimle yakınlık kurmaya başlamışlar, der. Mustafa Dede daha sonra yaşadıklarını şu şekilde anlatır: “...Hükümet bize yardım etmedi, yirmibeş kuruşa çalıştık. Çok çektik, çok...”. Kendi hayat yolculuğunu özetle bu şekilde anlatan ve aynı zamanda dönemin önemli olaylarına tanıklık eden ve hafızasında çokça anı biriktiren Mustafa Dede bu konu ile ilgili daha fazla konuşmak istememiştir

2. Mustafa Erdoğan Dede'den Alınan Halk Şiirleri

Cemlerde söylediği deyişleri, düvazda imamları, semahları, tevhidleri ve saz çalmayı babasından öğrenen Mustafa Dede'den derlediğimiz bazı halk şiirleri aşağıdaki gibidir. Bu şiirlerde göze çarpan en önemli özellik 11'li hece ölçüsü ile yazılmış koşuklardan oluşmalarıdır. Deyişlerini, semahlarını, düvazda imamları çoğunlukla hüseyini dizisinden (La, Sib2, Do, Re, Mi dizisi) çalıp söylemektedir. Bu şiirlerde göze çarpan karakteristik özellikler Alevi – Bektaşî geleneğinde de olduğu gibi On İki İmam inancının kutsallığı, Hz Hüseyin ve Kerbela olgusu, Hacı Bektaşî Veli, Allah-Muhammet-Ali, üçlemesi gibi temalar işlenerek geleneksel Alevi-Bektaşî erkânından ve tasavvufundan bahsedilir. Cemlerinde çok disiplinli bir atmosfer yaratan Mustafa Dede'nin saz çalıp söylerken kullandığı üslup sert, coşkulu olmakla beraber kullandığı dil Türkçe'nin Erzincan şivesinin ağırlığı altındadır⁴³.

⁴³ Mustafa Dede (Mustafa Erdoğan) ile yapılan söyleşileri kayıt altına alan ve çözümlenmesinde büyük yardımlarını gördüğümüz Tunceli Üniversitesi Öğretim Görevlisi Aziz Erdoğan'a şükran borçluyuz. Kendisine çok teşekkür ederiz.

MUSTAFA DEBE (MUSTAFA ERDOĞAN)

2.1) Üç Duvazda İmam

Medet mürvet dedim kapına geldim

Muhammet Mustafa Ali gel yetiş

İsyan deryasına gark oldun kaldım

Hünkar Hacı Bektaş Veli gel yetiş

Benim şu halimi pirime bildir

Kalbimin evini nur ile doldur

Cesedim ölmeden nefsimi öldür

Haticetül Kübra Fatimetül zühre Ali gel yetiş

Bir taraftan nefsi enmara azar

Bir taraftan vesves çok hile düzer

Günahımı yazmada melekler bezer

Şah Hasan Hüseyin Ali gel yetiş

Demah aldanmadan geziyor herbaş

Hırsa nefse fırsat vermeye cebbar

Sana sığınmışam ol şahı gaffar

Car günüdür zeynel aba gel yetiş

Yezidler elinden müşkül halimiz

Münkir münafık faşeyledi yolumuz

Muhammedül bakır tut elimiz

Kaldır kalı İmam Cafer gel yetiş

Dağlarca günahım gel vurma yüze

Cehennem narını gösterme bize

Horasan'da pirim Musa-i Rıza

Taki ile Naki, Ali gel yetiş

Tövbekarım muhabbetim bu yolda

Mürvete gelmişem kusurum elde

Göster cemalin eyleme dalda

Askeri gönlümün gülü gel yetiş

Noksanım arzeder didar-ı cennet

Masumu paklardan erişe himmet

Elamanı pirim mehdi muhammet

Sarı Saltık Kızıl deli gel yetiş

2.2) Deyiş

Erenler de candan serden geçtiler

Seven böyle sever on iki imamı
Kelleler kesüben kanlar saçtılar
Seven böyle sever Oniki İmamı

Okudu İncili gördü düşünü
Gözünden akıttı kan ile yaşını
Keşiş kurban eyledi yeddi oğlun başını
Seven böyle sever Oniki İmamı

Erenler de bir katara düzüldü
Ol katardan münafıklar süzüldü
Nesimi de derisinden yüzüldü
Seven böyle sever Oniki İmamı

Alçakta yüksekte yatan erenler
Ayırma katardan imandan bizi
Önümüzde giden bozatlı hızır
Seven böyle sever Oniki İmamı

Karşıdan görünen ufacık damlar
İçinde oturur ne güzel canlar
Kerbela'da Oniki imamlar
Seven böyle sever Oniki İmamı

Küseyim küseyim kime küseyim
Siyah zülfün mah yüzünden asayım
Kerbela'da pirim Hasan Hüseyin
Seven böyle sever Oniki İmamı

Bu dünya dediğin bir dipsiz ambar

Kâbeyi yaptıran Halil Peygamber

Ali'nin yoldaşı Zülfükar kamber

Seven böyle sever Oniki İmamı

Derviş Ali'm okur ağdan karadan

Kadir mevlam ayırmasın cemden sıradan

Yeddi iklim şar köşeyi yaradan

Seven böyle sever Oniki İmamı

2.3) Dosttan Bize Haber Geldi (Hizmet Duası)

Dosttan bize haber geldi

Pirim sana beyan olsun

Şahtan bize haber geldi

Rahbere de haber olsun

Hak kuluna eder nazar

Dört kalıptan adam düzer

Zahir gelmiş cemi bozar

Gözcü sana haber olsun

Mümini aldılar meydana

Mümkiri sürdüler zindana

Hizmet verdiler selmana

Süpürgeciye haber olsun

Mümin yolun yakın ister

Münkirlerden sakın ister

Delil yanmaz yağın ister

Çıracıya haber olsun

Gel gidelim tarikate

Kulak buralım marifete

Mümin girmiş ehtikate

Tarıkçıya haber olsun

Gel gidelim marifete

Kulak buralım marifete

Mümin girmiş ehtikate

Zakir sana haber olsun

Mümini aldılar meydana

Münkürü sürdiler zindana

Tekbir verildi kurbana

Kurbancıya haber olsun

Mümini aldılar meydana

Münkürü sürdiler zindana

Hizmet verdiler peyikçiye

Peyikçiye haber olsun

Mümini aldılar meydana

Münkürü sürdiler zindana

Hizmet verdiler iznikçiye

İznikçiye haber olsun

Bu yola girer haslar hası

Geyinmiş hakikat libası

Doldur ver engürün tası

Sakacıya haber olsun

Şah Hatayım vara geldi
 Sefil bülbül zara geldi
 Legen ibrik meydan geldi
 Tezekarcıya haber olsun

2.4) Alçakta Yüksekte Yatan Erenler

Alçakta yüksekte yatan erenler
 Ayırma katardan imandan bizi
 Önümüzde giden bozathlı hızır
 Ayırma katardan imandan bizi
 Karşıdan görünen ufacık damlar
 İçinde oturur ne güzel canlar
 Kerbelad'a Oniki İmamlar
 Ayırma katardan imandan bizi
 Küseyim kime küseyim
 Siyah zülfün mah yüzünden asalım
 Kerbelada pirim Hasan Hüseyin
 Ayırma katardan imandan bizi
 Bu dünya dediğin birdipsiz ambar
 Kabeyi yaptıran Halil Peygamber
 Ali yoldaşı Zülfikar Kamber
 Ayırma katardan imandan bizi
 Derviş Alim okur aktan karadan
 Kadir mevlam ayırma cemden sıradan
 Yedi iklim şar köşeyi yaratan
 Ayırma katardan imandan bizi

2.5) Hey Erenler Hey Gaziler (Can Hatayı)

Hey erenler hey gaziler

Gelen Murtaza Ali'dir

Kafire batın kılıncın

Vuran Murtaza Ali'dir

Atma Ananın dostu

Hü dedi zülfikar kesti

Selmana keşkürü postu

Veren Murtaza Ali'dir

Zülfikarı çaldı daşa

İki pınar çıktı koşa

Ejderhayı baştana başa

Bölen Murtaza Ali'dir

Hü dedi çıktı havaya

Döküldü indi duvaya

Arap donunda deveye

Binen Murtaza Ali'dir

Cennetin meyvası elma

Hersen uyup yoldan kayma

Can hatayım gafil olma

Gelen Murtaza Ali'dir

2.6) Hey Erenler Hey Gaziler (Kul Himmet)

Hey erenler hey gaziler

Ben pirim Ali'yi gördüm

Eğildim secde kılmaya

Düldülün nalını gördüm

Düldülü gördüm sağımda

Sallanır cennet bağında

Musa ile Tur Dağında

Ben dedem Ali'yi gördüm

Cennetin kapısında duran

Heyberin kilidin kıran

Cümle kafire kılıç vuran

Ben dedem Ali'yi gördüm

Küskün Kul Himmetim küskün

Dağlar başı boran çiskim

Cümle erden pirden üstün

Ben dedem Ali'yi gördüm

2.7) Ya Muhammet Sana Mürvete Geldim(Şah Hatayı)

Allah medet ya Muhammet ya Ali

Ya Muhammet sana mürvete geldim

Karlı dağlar gibi günahım yığdım

Ya Muhammet sana mürvete geldim

Muhammet'tir nebilerin aynası

Salavat verenin nur olur sesi

Onsekizbin alemin hem Mustafası

Ya Muhammet sana mürvete geldim

Muhammet için de çekek emekler

Hak katında kabul olsun dilekler

Cennetin kapısın bekler melekler

Ya Muhammet sana mürvete geldim

Cennetin kapısın mermerdir taşı

İncidir duvarı hikmettir işi

Yüzigirmi dört bin nebinin başı

Ya Muhammet sana mürvete geldim

Şah Hatayım Mürvet ele aldılar

Evliyalar embiyalar kandan geldiler

Bir gerçek eteğin ele aldılar

Ya Muhammet sana mürvete geldim

2.8) Dersim olaylarından sonra muhacirlik yolunda yazılan ve Mustafa Dede'nin akrabasına ait olan bir deyiş.

Ben de bu dünyaya geldim geleli

Ağlamadan gözlerimi açmadım

Akıl baliğ olup kendim bileli

Bir gün sefa ile günüm geçmedi

Yirmimde gördüm seferberlik

Otuzumda Rusta çektim esirlik

Çok şükür hudama görmedim darlık

Dünya için bir gün gam çekmedim
Kırk yaşında saçlarımı ağ ettim
İsyan edip yuvamızı dağıttım
Bilmemki sulatanım ne kusur ettim
Böyle mahkemsiz ceza görmedim

Erzincandan bindik otomobile
Ehlimiz ehalimiz hepimiz bile
Çağırdık hızırı gele imdada
Nereye varacak yerim bilmedim
Kemah tarlasında altı gün kaldık
Palazı çadır edip altına girdik

Osmaneli derler bir şehire geldik

Böyle bir memleket kaza görmedim

Yollarım uzadı gidemem doğru

İçerimden çıkmaz bu zalım ağrı

Ne kardeşi kaldı ne kardeş oğlu

Hiçbir el atacak dalım kalmadı

İsmailim ötmez oldu dillerim

Yaram ağır tutmaz oldu allerim

Gözlerim yolların Mehdi efendim

Yetiş imdadımıza sen kurtar bizi

2.9) Üç Dövazda İmam

Allah medet ya Muhammet ya Ali

Bizi divanından mahrum eyleme

Pirim Hünkar Hacı Bektaşî Veli

Bizi divanından mahrum eyleme

Ademi seyfullah Adem hakküçün

Eyyubun çektiği sitem hakküçün

Muhammet Mustafa hatem hakküçün

Bizi divanından mahrum eyleme

Hasanın aşkına çekerim zarı

Hüseyindir dinimizin sereveri

Alemler sultanı cenabül barı

Bizi divanından mahrum eyleme

Ah imam zeynala kıldılar ceza

Mauhammet Bakırdır sırrı mürteza

Cafer Kazım Musa Ali Rıza

Bizi divanından mahrum eyleme

Şah Hatayım eydür ey gani kadir

Taki Naki Askeri er rahmımızdır

Muhammet Mehdiye niyazım budur

Bizi şefaâtından mahrum eyleme

2.9) Hızır

Gönülleri bir edüben oturur

Versin muradımız bozatl Hızır

Allah Allgönül deyip gönül yetirir

Versin muradımız bozatl Hızır

Kimi evlat ister kimisi malı

Gönülden kaldırır şek ile kalı

Murattır verir Şah Pirim Ali

Versin muradımız bozatl Hızır

Bahçalarda bülbül şakuban öter

Her nerde gül biterse kâr ile biter

Her nerde çağırısam erişip yeter

Versin muradımız bozatl Hızır

Mümin olan canlar şadoluban gülsün

Münkirin sıfatı dergahtan dönsün

Server Muhammedin aşkına dönsün

Versin muradımız bozatl Hızır

Abdal Kulun yolun aşkına

Boyanmıştır enver ile müşkile

Kerbelada on iki imam aşkına

Versin muradımız bozatl Hızır

3. Sözlü Anlatı⁴⁴

Allahın kulu, Peygamberin ümmeti ve Ehlibeyt soyundanız. Şimdi geçmişten bahsetmek istiyorum. Burdaki amacım geçmişten bahsederek gelecek günlerimize tedbir almamız. Geçmişten ibret almayan, geleceğe tedbir almayan, bu fikri de Allah'ın emri üzerine kullanmayan adam ne Allah'a kul olabilir, ne Peygambere ümmet ne seyyit ne de Alevi olabilir.

Şimdi yaradılışımızı söyleyelim. Allah'ın kulu, Peygamberin ümmeti, Ehlibeyt soyundan, güruhu naci soyundan gele gele Adem Aleyhisselam'dan, İdris Aleyhisselam'dan diyelim yüzyirmisekiz peygamberin soyundan gele gele Ali ile Muhammet'te birleşiyor. Cenab-ı Allah, Muhammet ve Ali aşkına biz Ehlibeytiz o yüzden Ehlibeytin esas inancı üzerine konuşacağız. Şimdi burda cemaatin yüzü suyu hürmetine ispatını yaptık, Ehlibeyt anamız, babamız, sülalemiz hepsinden yani güruhu naci soyundanız. Fakat burda da cenab-ı Allah bırakmıyor insanı. Burda da hem seyyit olanı imtihana çekiyor hem Aleviyim diyenleri, hem de kul olanları. Ankavuz ayetinin ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ayetlerinde Cenab-ı Allah diyorki “ey kulum! ben sizi severek yarattım. Bana kul olmak için imtihasdasınız” diyor. Nedir imtihan beni tanıyıp da emrimde yaşayacağınız için imtihasdasınız. Doğru yürüyüp, doğru gezmeli, gönülde gül yıkarsan yapılmaz. Vücuttaki organları Allah'ın emri üzerine kullanmak şart bize. Cenab-ı Allah böyle imtihan ediyor kullarını. Geçiyor efendim biz seyyitleri imtihan etmeye. Diyor ki İbrahim Aleyhüsselam: “Ya

⁴⁴ Sözlü anlatı bölümünde verilen ifadelerin tamamı Mustafa Dede(Mustafa Erdoğan)'ye aittir. İmla yanlışları dahi düzeltilmemiştir

İbrahim!, seni imtihan ettik çok dürüstün, seni yeryüzündeki insanlara imam tayin ettik”. İbrahim Aleyhüsselam da diyor ki “Ya Rabbim benim zürriyetime de bu imamlığı ver”. Cenab-ı Allah da diyor ki: “Ya İbrahim, kötü fikirli olana, hasetçiye, ikiyüzlü olana, zalime bu görev verilmez, haramdır”. Dikkat edin Evlad-ı Resul'un en büyük imtihanı bu, yetmişüç milleti Allah yarattığı için severek, bizim aslımız bunlarla el ele, el hakka yaşamalı. Allah bu sıfattan ayırmaya cümlemizi, bu imtihan kıyamete kadar devam edecek. Çünkü Peygamber'in bir hadisi var; sordular “Ya Muhammed senin erkek zürriyetin yok, senin soyunu kim sürecek?” Dedi ki benim yolumdan giden benim zürriyetim, benim evladım olacak. Burda yoldan gitmek çok önemli. İspatını yapana işte niyazımız. Bu da paraya, pula maddi olana değil iyi niyete bağlıdır.

Burda hiç bir şekilde zorunluluk olamaz. Dinde zorlama olmaz. Çok dikkatli olalım, akşam ikrar iman sabah toz duman demeyelim. Ölü ikrarı vermeyelim, verirse de bu ikrardan dönmeyelim. Muhammed der ki: Ey toplum! “Beni seven Ali'yi sever, Ali'yi seven Allah'ı sever.”

O yüzden biz Alevi olanlar, seyyit olanlar, bizim künyemiz Allah-Muhammed- Ali'dir. Bu üç varlığa aşık olup, hiç bir şey bilmeseyse bile bir insan, bu emirleri yerine getirdiği için mükâfatını Allah'tan alacaktır. Evet şimdi aslımız, yer su iken, gök tufan iken ve biz güruhu Naci kandilde nur idik.

Bir de onyediyevrah, onyedikerembestler, bu işte ben dört dörtlük Aleviyim diyenlerin soyudur. Sonradan bu kubbede dört kapı, kırk makam , oniki farz, üç sünnet, bir kifaye, bir şartı işleyenlerdir Aleviler. Ve Ali ile Muhammed'in zamanına gelince onyediyevrah olmuş onyedikerembest. Cenab-ı Allah bu onyedikerembestin inancını, işleğini bizden eksik etmesin, ispatı budur.

-Mayamız onyedikerembestten gelir. Bu kıyamete kadar devam edecek. Kimin elinde devam edecek, inancına imanına Allah'ın emri üzerine, Hz.Peygamberin sünneti üzerine, Hz.Ali'nin işlekleri üzerine, yolu kim tutarsa onun elinde devam edecek. İbadetin, günü yok, saati yok fakat bizden kuvvet soran sultanlarımız, hatta çok yakında Hz.Hüseyin Efendimiz, Kerbela'da şehit olan

çocuklarıyla, ki yarın da kendisi şehit olacaktır, perşembeyi cumaya bağlayan gece sabaha kadar ibadet etmişlerdir. Ve o gün hitap etmiştir bu inançlı insanlara. Alevilerin ibadet günleri perşembeyi cumaya bağlayan gecedir. Ta ezelden buraya ikrarlıyız. Kıyamete kadar da bunu devam ettireceğiz.

Kırksekiz perşembeyi cumaya bağlayanların dört dörtlük işleği işleyenlerin işte niyazı (elini öperek göğsüne götürür).

Ama ne var ki bizden evvelki kudretli dedelerimiz bir zaman teyit etmişler...Tabi ki elinin emeği ile çalışan çiftçisidir, işçisidir, Mardin 17'sinde bağlamışlar cemlerini. Taa ki Kasımın 15' ine kadar işleri ile güçleri ile uğraşmışlar, ondan sonra yine başlamışlar Dar-ı Mansur olmaya, kurban kesmeye, cem tutmaya, dedelerinden miras kalan işlekleri işlemeye. Demek ki herşeyin bir mayası var. Bu mayaları Allah bizden eksik etmesin. Doğrunun dostu Allah'tır, eğrinin hasmı Allah'tır. Eğriden uzak etsin Allah bizi. Gelelim şimdi bunun hesabına...

Diyor ki Hicret Suresinin bir ayetinde; “Ya Muhammed, Araplar dilleri ile “la ilahe illallah, Muhammeden Resulullah” dediler ama kalpleri ile demediler. Haberin olsun ya Muhammed.” İşte iki yüzlü insanlar burdan geliyor. Kırk defa düşünelim tek kelimeyi analı-babalı konuşalım, tek kelimeyi işleyelim. Muhabbetin de tartısı yok, bilginin de tartısı yok. Hiç birşeyin tartısı yok, sadece birşeyin tartısı var; “Emr-i marûf, neh-i münker.” Yani emrimi tutun, dünyayı kâinatı sizin için yarattım. Allah'ın sevmediği işlerden kaçının.

Alevilerin bu imtihana dikkat etmesi gerekir. Dedelerimiz kırsal bölgelerde mağaralarda yaşadılar, çok emekler sarfettiler, çok acılar çektiler. Kimin yüzünden? Muaviye'nin yüzünden, Ebu Bekir'in yüzünden, Ömer'in, Osman'ın yüzünden, Yezid'in yüzünden. Ama biz canımızı verdik, inançlarımızdan fire vermedik. Kalktık efendim gecenin bir vaktinde Mekke'den, Allah dedi ki Cebrail'e; “Ya Cebrail söyle habibime bu gece Mekke'den ayrılın. Müşrikler onu öldürecekler.” Cebrail yazdı bunu, “Ya Muhammed dedi, Ali'yi hane sahibi olarak hanende koyup kendin gecenin bir vaktinde çıkıp gideceksin Mekke'den”. O da Medine'ye yerleşti. Daha sonra Hz. Ali efendimiz de tarafı ile, çocukları ile, Hz. Muhammed'in yakınları ile Medine'ye göçtü. Peygamber efendimiz daha sonra Medine'de ruhunu Hakk'a teslim etti. Şefaattından ayırmasın cümlemizi.

Burayı unutmayalım. Ondan evvel, “Ali benim beşrimin beşidir” dedi. En iptida bunu veda haccından dönerken, Gedirhun denilen bir yerde, Allah, Cebrail eliyle , 90 küsür bin hacı vardı,

Ya Cebrail, söyle habibime bir daha hac yapamayacak, dünyayı terk edecek. Ali'yi kendi yerine vasiy tayin etsin burda, bu topluma. Orada yüksek bir yere çıkıp, deve semerinin üzerinde 90 küsür bin hacıya hitap ediyor. “Ey toplumum” diyor; “Bundan sonra sizinle beraber olamayacağım. Cenab-ı Allah'ın emri üzerine Ali bundan sonra benim vekilim ve vasiyimdir”.

En iptida Ebu Bekir, Ömer biat etti, Hz. Ali'ye. “Ne mutlu sana ki Hz. Peygamber sağlığında seni kendi yerine tayin etti” dediler. Ondan sonra Hz. Peygamber efendimiz, günü geldi hastalandı, çok kimseler yanından eksik olmuyorlar. Seslendi yanındakilere; “Bana bir divit, kalem getirin” dedi, “Bir vasiyetname yazayım da benden sonra müşkül duruma düşmeyin” dedi. İlk defa Ömer itiraz etti buna. Dedi ki “Peygamber sayıklıyor vasiyii geçerli değildir, Kuran da bize yeter.” Peygamber, Ömer'in bu sözlerini duydu ve kovdu onları yanından. Ve dedi ki benim cenaze namazımda bulunmayanlar benim şefaetimden mahrumdur. Aradan iki-üç gün geçti Peygamber bu dünyayı terk etti. Hz. Ali efendimiz ve tarafları, Fazlı'sı, Kamber'i, Selman'ı işte bunlar toplandılar, cenaze hizmetine bakarken, Ebu Bekir, Ömer, Osman, tarafları Mervan, Muaviye...İşte bunlar hilafet meselesi ile birbirlerine girdiler. Hz. Ali, Peygamberi defin etti. Aradan üç gün geçti. Fakat zamanında demişti Peygamber; “benim cenaze namazımda bulunmayanlar, benim şefaetimden mahrum kalacaklar” diye. Bunun üzerine bunlar biz “yanlış yaptık Peygamberin böyle vasiyeti vardı”. “Biz gidelim, peygamberin kabrini mezarda çıkaralım, yeniden cenaze namazı kılalım, bu nutuk yerini bulsun”. Tarafları kalktılar, Hz. Ali'ye haber verdiler. Hz. Ali efendimiz onlardan evvel gitti Peygamber efendimizin mezarına, mezara at bindi, iki başlı demir bir asası vardı onu eline aldı.

Bunlar gelirken Hz. Ali'nin bu durumunu gördüler. Bunun üzerine Muaviye ordakileri durdurdu ve dedi ki “Ben Peygamber'den duymuştum; Benden sonra Hz. Ali kılıç çekmeyecek ama elinde demir başlı bir asa olursa ondan korkun, Mağruptran Maşrubu hiç kimseyi sağ komaz herkesi öldürür”. Ve bu vesile ile ondan da mahrum kaldılar çekildiler geriye. Biz yine inancımıza devam edelim. Hz. Ali halife olduktan sonra Necef'e göçtü. Hz. Ali'den sonra Hz. Hüseyin efendimiz Orta

Asya Türklerine gitmeye karar vermişti fakat Yezid duydu bunu ve onların etrafını sardı Kerbela'da şehit ettiler.

Hız. Hüseyin efendimizin hayatta kalan bazı evlatları bazı kimseler tarafından kurtarıldı. Ondan sonra İmam Rıza efendimiz Acemistan'ın, Horasan şehrine göçtü. Onu da orada şehit ettiler. Onun çocuklarından çok küçük olanları Ehlibeyti sevenler aldılar onları, Orta Asya Türk devletlerine götürdüler. Azerbaycan, Türkmenistan gibi. Burda büyüyen dedelerimiz 100 küsur sene buralarda yaşadılar. Bu kadar yıldan sonra bu dedelerimiz kalktılar göç ettiler bu Türkiye topraklarına. Türkiye topraklarında büyük dedemiz Karadonlu Can Baba bundan 800 yıl evvel Hacı Bektaş ile beraber Türk topraklarında Orta Anadolu'da şimdiki Hacı Bektaş ilçesinde birleştiler. Gönülleri bir, asılları bir, inançları bir, sevmeleri sevlilmeleri bir, el ele el hakka dediler. İnançları üzerine hiç zorluk yok, topu yok, tüfeği yok, kılıçları yok. İnsan sevgisi etrafında 80 bin Urum eri, 90 bin Horasan Piri toplandılar. Ama bu insanların içerisinde 73 milletten adam var. Ne kadarı seyyit, ne kadar Alevi yani 17 kemerbestten bunları bilemeyeceğim. Yüzde beşi seyyit olanlardan, yüzde doksanbeşi diğer milletlerden. Bunlar bu Anadolu topraklarında çok çalıştılar. Hatta bizim bu Karadonlu Can Baba iki mi, üç oğlu da Trakya topraklarında yurt edindiler. Orda türbeleri vardır. Bunların da ismi Karadonlu Can Baba. Bizim Anadolu'daki Karadonlu Can Baba'nın dört tane oğlu oluyor. Mir Seyyit, Koca Seyyit, Köse Seyyit ve Seyyit Mençek. Köse Seyyid'in zürriyeti yoktur. İşte biz Mir-i Mir Seyyit evlatlarıyız. Mir-i Mir demek, çok demek, gerek zahiren gerek batınen.

Şimdi size bir hikâyeye anlatacağım. Karadonlu Can Baba 80 bin urum eri, 90 bin Horasan pirinin birçoğu ile tekkede otururken Hacı Bektaş diyor ki, "Ey toplum, doğudan bir kuvvet geliyor. Bizi ortadan kaldıracak bir Tatar Şahı. Bunu ordan buraya getirtmeyecek ikna edecek bir can istiyorum". Cemaat susuyor kimsede ses yok. Karadonlu Can Baba "Sultanım himmet et bu hizmeti yapayım diyor". "Yolun açık olsun ya Can Baba" diyor Hacı Bektaş. O sırada da doğudan gelen ve adı "Kavuzhan" olan Sansa Deresi'nin bir yerinde mekân kuruyor, çadır kuruyor ve istirahata çekiliyor. Ve ceddimiz Karadonlu Can Baba oraya varıyor. Karadonlu Can Baba orda kendini

takdim ediyor; kimliğini, kim olduğunu...Tatar Şahı bunlara soruyor: Sizin inancınız ne işleğiniz ne? “Cenab-ı Allah'ın emrini tutup, sevmediği şeylerden kaçmalı. Ehlibeytiz. Ehlibeyt niyetini ölünceye kadar kötüye kullanmaz. Yapıcıyız. Yıkıcı değiliz. 73 millet ile kardeşçe geçinmeye kararlı olan bir soyuz. Sen kimsin, ben kimim, bizde yok, sen bensin, ben de senim” diyor Karadonlu Can Baba. Bu hesaba göre, Kavuzhan ; “Ben senden üç keramet istiyorum” diyor. Karadonlu Can Baba “buyur” diyor. Bunun üzerine Kavuzhan: “Bütün Hayvanat ve etraftaki askerlerin taş gibi hareketsiz kalmalarını sağla, cansızlaşsınlar” diyor. Kavuzhan bakıyor ki ne adamlarından ne de hayvanatından çabalayan var. “Aman Baba hümmet et eski hallerini alsınlar diyor”. “Peki” diyor Karadonlu Can Baba. Herşeyi eski haline getiriyor.

İkinci olarak, eskiden sultanlar başlarına kavuk örterlermiş. Bu kavuğu Hz. Peygamber Kırkların ceminde örtermiş. Karadonlu Can Baba diyor ki: “Söyle adamlarına gelsinler, kavuğumdan onlara yiyecek vereceğim, ne istiyorlarsa...”. Askerler geliyor ve hepsine istedikleri yiyecekleri dağıtıyor. Bunun üzerine Kavuzhan ikna olmuş görünür ama bir de eşine soracağını söyler. Kavuzhan çadırda bekleyen eşine sorar eşi de “Bu adamların bazılarının sihirci olduğunu duymuştum , son bir keramet daha isteyelim ondan” der. Bunun üzerine Kavuzhan, Karadonlu Can Baba'yı eşinin çadırına çağırır. Kavuzhan'ın eşi ondan bir şişede duran zehiri içmesini ister. Zehir ki eti kemiğinden ayırır. “Eğer bunu içersen biz de sana tabii oluruz” der. Karadonlu Can Baba ağuyu alıp içerken, Hacı Bektaş-i Veli tekkede “Ey babalar, canlar, Karadonlu Can Baba, kendi ceddine adını veren ağuyu içiyor, Allah Allah deyin dua edelim” diyor. Karadonlu Can Baba zehiri içtikten sonra kadına; “Bu ağuşana lazım olur” diyor ve içtiği tasa parmaklarından balı akıtıyor. Ağuyu bal ediyor. Bunun üzerine Kavuzhan ve hanımı, Karadonlu Can Baba'ya tabii oluyorlar ve ondan sonra Karadonlu Can Baba'dan oraya yerleşebilecekleri bir yer göstermesini isterler. O da kible tarafına dönüyor ve diyor ki “Şu Dursun Dağlarına yerleşin” diyor. Bugünkü Dersim Dağları.

Karadonlu Can Baba tekkeye döndükten sonra Hacı Bektaş, Karadonlu Can Baba'yı kutlar ve ona Mürşitlik makamını verir. Ondan sonra dört veya beş ocağı Karadonlu Can Baba'ya taliplik olarak verir. Bugün Celal Abbas Ocağı, Sinemilli Ocağı, Üryan Hızır Ocağı bir tanesini

hatırlayamadım. Bu Ocaklar Ağuçen talipliğine geçerler. Mir-i Mir Seyyit torunlarından bir dedemiz, Harput topraklarından kalkıyor 560 sene evvel Hozat'ın Bargini köyüne göçüyor ordan da bazı dedelerimiz Erzincan'ın Üzümlü ilçesinin Büyükkadağan köyüne geliyor. Buraya gelen dedemizin ismi Mehmet Çelebi. Mehmet Çelebi'nin oğlunun ismi Deli Molla (Molla Mustafa). Deli Molla ki, Hz. Hz. Hüseyin' in şehit olduğu yeri ziyaret eden ve Horasan'da İmam Rıza'nın türbesini ziyaret eden dedemiz. Bu yolculuklar sırasında çok meşakkatler çekiyor, o kadar yolu yürüyerek gidip geliyor. Kerbala' dan Horasan'a giderken kara kışa yakalanıyor, O daha İmam Rıza'nın türbesine varmadan türbenin kapıları aniden kapanıyor. Orayı ziyaret eden hacılar, şıhlar, mucizatlılar, kemaletliler feryad ediyorlar tekke şeyhine; “türbenin kapıları kapandı, biz dışarıda kaldık diye”. Tekke şeyhi de “kapıları kapadan kapattı, biz kapatmadık, Anadolu'dan Molla Mustafa (Deli Molla) isminde bir er geliyor, dua edin yolda kalmasın, o gelmezse bu kapılar bir daha açılmaz” diye cevap veriyor. Millet fızah ediyor, ağlıyor. Deli Molla'nın gözleri soğuktan çok etkileniyor çok zor görüyor etrafı. Gele gele geliyor İmam Rıza'nın türbesine ve ordaki insanlara neden dışarda kaldıklarını soruyor, onlar da kapılar aniden kapandı daha da açılmadı. Bunun üzerine Deli Molla kapının çağlarından tutup “ya İmam Rıza” deyince kapılar hemen açılır. Kapılar açılınca millet tamam diyor, Anadolu'dan gelen zat gelmiş derler. Ziyaret ediyor Deli Molla Sultan'ın türbesini.

Diz oturuyor Deli Molla, bir bakıyor ki etrafta nerdeyse 1 metre uzunluğunda demir şişler var, böyle çağlık. Üryan-büryan olan “Ya İmam Rıza” deyip kendini vuruyor bu şişlere. Burda bu insanların durumu Deli Molla'yı çok etkiliyor diyor ki “Bu da başka bir hikmet”. Yani ağuyu içmiş, o kadar hesabı varken... Çağırdığı yeri öyle bir çağırıyor ki, kerametli tekke şeyhleri onun içinden geçenleri duyuyorlar. “Ey Molla Mustafa” diyorlar; “Bin bir ayak bir kaba girdik, getirdin soktun milleti buraya, buranın kalabalığı yetmiyor mu sana” demişler. Deli Molla halvetten gözünü bir açıyor ki, etrafta o hesapların hiçi biri kalmamış. Kalkıyor ziyaretini yapıyor ondan sonra Erzurum'un Aşkale ilçesine geliyor. Gelirken dağda ormanın içinde saç sakalı birbirine karışmış bir adam bunun ayaklarına kapanıyor “Kurtar beni, Ya Deli Molla” diyor. Bu adam düşkün, köylüler

tarafından dışlanmış, bir hayat kadını ile evlendiği için. Köye geliyor, köyün rahberlerine orda Paşa Babalar diyorlar. Onlara misafir oluyor. Onların dedeleri de Gırasun'dan gelmeler, Güvenç Abdallılar.

Akşam olunca yolda karşılaştığı adamı ve karısını huzuruna getirmelerini istiyor. Ordakilere diyor ki “Cenab-ı Allah bir defalığa mahsus kullarının günahını affeder, o affederse siz de affedeceksiniz” der. Bu adamın başında on iki hizmet cem yapıyorlar. Adamı orda üryan büryan edip daha önceden yaktıkları bir ateşin közlerine oturturlar cem bitinceye kadar. Ateşte yanmıyor bu adam. Adam yeni zat yeni sıfat oluyor. O köyün yediden yetmiş adamı; “Biz senin talibiniz, sen bizim pirimizsin” diyorlar. O da diyor ki “Ben sizi aldım, tekrar verdim Güvenç Abdallılara”.

O dedemizden bize kalan miras insanlığın mirası, iyi niyet, iyi ahlak, helal kazanç, kimsenin maddi manevi varlığına tenezzül etmeden uzak durmak. Bizim aslımız bu toplumda, bu kanun üzerine yaşamıştır. Kıyamete kadar da bizim zürriyetimizde bu kanun üzerine yaşayacaktır. Bizim ikrarımızda para için inanç olmaz. Bu işi para için yapanlardan yer ile gök kadar uzaklaşmak lazım. Ama ne var Allah Peygambere “Kullarım sana helal kazançlarından verirlerse, verdiklerine bakmadan al onu ve dua et. Ben o duayı kabul ederim” der. Bir elin verdiği diğer el görmeyecektir. Ama burda bana şunu ver ki sana şunu yapayım demeyeceksin. Bizler doğruya doğru, eğriye eğri demeye taa ezelden beri ikrarlıyız. Burda diyor ki Peygamber “Ey Evlad-ı Resul bir düşmanınla baban senin karşında mahkeme olurlarsa ve baban haksızsa babanı cezalandıracaksın. Biz seyyitlerin en önemli vazifesi bu. İşte biz burda doğruya doğru, eğriye eğri diyeceğiz.

Bizim uzak durmamız gereken insanlar, Hz. Hüseyin'i şehit edenlerin kanunu üzerine yaşayan insanlardır. Muhabbetin tartısı yok, zamanın tartısı yok, dem bu dem saat bu saat. Yeni zat, yeni sıfat ver, ya Muhammed Mustafa'ya salavat. Allahume salli Ala seyidine Muhammed ve Ali evladiye ecmain. (Ali'nin soyunu kıyamete kadar devam edeceğini ifade eder). Burda Hakk'ın ibadetine gireceğiz. İbadetin bir şekli yok, onun şeklini etkileyen tek şey kul hakkının üzerimizde olmamasıdır. Orucumuzu tutmak, kurbanımızı kesmek, işleğimizi yerine getirebildiğimiz kadar

yapmak. Mürşid-i Kâmilin karşısında Dar-ı Mansur olup, dört kapı, kırk makamı işleyerek bu göreve her zaman hazır olalım. Burda, dört kapı-kırk makam, on iki farz, iki kifaye, üç sünnete layık olmayan adam bu ceme giremez, lokma yiyemez, el öpemez ve ben Aleviyim diyemez.

Şeriatta şeri attım diyor, tarikatte olgunlaştım, marifette halloldum piştım, hakikatte Allah'ınan birleştim. Biz bu kapıların insanıyız. Şeriat denince başka türlü anlamayız. Yani şer yok bizde. Benim 366 azam var, ne zamana kadar ruhu Hakk'a teslim edinceye kadar. Evet yer anam, gök babam. Gökten ne yağarsa yer itiraz etmez. İşte böyle, Mürşid-i Kâmiller ne verirse öpüp başımıza koyup, O Mürşid-i Kâmilin eteğinden tutup, O Mürşid-i Kâmilin işleğinden, kemaletinden, inancından, imanından, izinden ölünceye kadar devam etmeliyiz. Allah'a kul, Peygamere ümmet, Şah-ı Merdan'ın taliplerinden ve Alevi olalım. Şakası yok bu işin. Bu ceme ölü girip diri çıkacağız. Nasıl bir çocuk dünyaya geldiğinde bağıryorsa, biz de bu cemden çıktığımızda yeni kimliğimizin sesinin duyulması lazım. İnancımız bu...Cenab-ı Allah diyor ki “Kimseyi kimseden sormam, seni senden sorarım”.

Mustafa Dede (Mustafa Erdoğan)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Anadolu Aleviliğinin tarihi gelişimini kısaca, önemli dinamikleri içerisinde incelemeye çalışıldı. Dedelik kurumu, Alevi Bektaşî inancı ve felsefisi, Pir Sultan Abdal deyişlerinden alınan dörtlüklerle açıklamaya çalışıldı. Erzincan Üzümlü İlçesine bağlı Altınbaşak Beldesi Büyükkadağan Mahallesi (eski adı ile Büyükkadağan Köyü) Ağuçen Ocağına bağlı Mustafa Erdoğan Dede ile yapılan görüşmelerde, günümüzde etkisini oldukça yitirmeye başlayan geleneksel Aleviliğin yaşanma biçimi hakkında önemli ipuçları elde edildi. Dersim olaylarının sadece Tunceli sınırları ile kalmadığı, zorunlu göçün Erzincan'da Alevi kimliklerinden dolayı, Türklere de uygulandığı konusunda, bir nevi sözlü tarih çalışması da olan bu çalışmamızda önemli bulgular elde edildi.

Bugün açısından değerlendirildiğinde heterodoks bir inanç kültürü olarak, Alevilikte en önemli olgu bu inanç sisteminin sözlü halk edebiyatı ve kültürleri ile günümüze kadar taşınmasıdır. Bu sözlü kültürün yazılı kaynaklara bağımlı olmaması bilimsel incelemeler açısından bir zorluk yaratsa da, sözlü kültür bileşenlerinin Aleviliği, yazılı kültürün getireceği dogmatizmden uzak tutması açısından önemlidir. Ancak, Alevi cemlerinde katı ahlaki kurallara uymayan insanların düşkün ilan edilerek cezalandırılması, Aleviliğin kendi dogmatizmini yarattığına örnek olarak da sunulabilir. Tarihsel olgular açısından incelendiğinde Alevilikle ilgili toptancı genellemelerin sağlıklı sonuçlar vermeyeceği kanaatindeyiz.

Alevilikte dedelerin atıfta bulunduğu, İmam Cafer Buyruğu dışında yazılı bir kaynağın olmadığı yaygın bir görüş olmasına rağmen, Mustafa Erdoğan Dede ile yapılan görüşmelerde Kuran'a atıfta bulunulması dikkate değer bir durumdur. Geleneksel Alevilikte ibadet ritüelleri, çoğunlukla kış aylarında gerçekleştirilirken, günümüzde vakıfların ve derneklerin öncülüğünde gerçekleştirilen ibadetlerde bir standartlaşmaya gidildiği (perşembe günleri akşam) yönünde bir irade söz konusudur. Kent kültürünün gelişim göstermesi ile beraber özellikle son çeyrek yüzyılda çözülmeye başlayan geleneksel Alevilikle ilgili çalışmalar 1980 yılından sonra artış göstermiştir. Bununla beraber bu çalışmaların çoğunlukla bilimsellikten uzak ve ideolojik bakış açıları ile gerçekleştirilmiş olması, günümüzde geleneksel Aleviliğin kayıt altına alınması konusunda acil, ivedi bir ciddiyeti ortaya koymaktadır.

Alevi kültürü ve edebiyatı açısından- Mustafa Dede örneğinde de görüldüğü gibi-bu geleneğin son temsilcileri ile yapılacak görüşmelerde daha önce kayıt altına alınmamış müzikal ve edebi zenginliklerin bir an önce kayıt altına alınması açısından çok önemlidir.

KAYNAKÇA

ATALAY, Besim; **Bektaşilik ve Edebiyatı**, Ant Yayınları, İstanbul

BEZİRCİ, Asım; **Pir Sultan**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 1994

ÇAMUROĞLU, Reha; **Dönüyordu (Bektaşilikte ve Alevilikte Zaman Kavramı)**, Om Yayınevi, İstanbul 1999

ÇETİNKAYA, Necdet; **Kızılbaş Türkler**, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2004

EYUBOĞLU, İsmet Zeki; **Hatayi**, Geçit Kitabevi, İstanbul 1991

EYUBOĞLU, İsmet Zeki; **Bütün Yönleriyle Bektaşilik**, Derin Yayınları, İstanbul 2010.

EYUBOĞLU, İsmet Zeki; **Kaygusuz Abdal**, Özgür Yayınları, İstanbul 1992

GÖLPINARLI, Abdulkakiy; **100 Soruda Tasavvuf**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1985

KARA, Mustafa; **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995

KADİR, A; **Mevlana**; Engin Matbaası, İstanbul 1993

KÖPRÜLÜ, Fuat; **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara

NOYAN, Bedri; **Bütün Yönleri İle Bektaşilik ve Alevilik**, Ardıç Yayınları, Ankara 2000

OCAK, A.Yaşar; **Türk Sufiliğine Bakışlar**, İletişim Yayınevi, İstanbul 1996

OCAK, A.Yaşar; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik Kalenderiler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999

OCAK, A.Yaşar; **Alevi – Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2003

OCAK, Ahmet Yaşar; **Geçmişten Günümüze Alevi – Bektaşi Kültürü**, Kültür Bakanlığı Yayınları- Ankara 2009

OCAK, Ahmet Yaşar; **Türkler, Türkiye ve İslam**, İletişim Yayınları, İstanbul 2009

ÖZ, Baki; **Bektaşilik Nedir**, Der Yayınları, İstanbul 1997

ÖZKIRIMLI, Attila; **Alevilik-Bektaşilik**, Cem Yayınevi, İstanbul 1990

ÖZTELLİ, Cahit; **Yunus Emre**, Özgür Yayınları, İstanbul, 1997

SAVAŞ, Saim; **Geçmişten Günümüze Alevi – Bektaşî Kültürü**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009

MELİKOFF, İrene; **Efsaneden Gerçeğe Hacı Bektaş**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1999

YAMAN, Ali; **Geçmişten Günümüze Alevi Bektaşî Kültürü**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009

YAMAN, Ali; **Alevilik ve Kızılbaşlığın Gizli Tarihi**, Kalipso Yayınları, İstanbul 2007